

UTJECAJ ZNANSTVENIH DOKRINA NA JAVNO MIŠLJENJE U KONTEKSTU FOUCAULTOVE FILOZOFIJE

Mustapić, Petar Rafael

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:325941>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet Split

Petar Rafael Mustapić

**Utjecaj znanstvenih doktrina na javno mnijenje u filozofiji
Michel Foucaulta**

Diplomski rad

Split, 2021.

Odsjek za filozofiju

Filozofija politike

**Utjecaj znanstvenih doktrina na javno mnijenje u filozofiji Michel
Foucaulta**

Diplomski rad

Student: Petar Rafael Mustapić

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

Split, rujan, 2021.

1. Uvod	1
2. Teorija M. Foucaulta između strukturalizma i poststrukturalizma	2
2.1. Riječi i stvari kao uvod u teoriju M. Foucaulta	3
2.2. Koncept 'subjektivacije'	7
3. Diskurs/diskurzivne formacije	10
3.1. Diskurs liječnika	13
3.2. Marginaliziranje čudnih	15
4. Arheološka analiza	17
5. Znanje i znanost	19
5.1 Moć, mikrofizika i znanje	20
5.2. Moć kao ' <i>vlasništvo</i> ' ili strategija	22
5.3 ' <i>Scientia sexualis</i> ' – znanost o seksu	25
6. 'Governmentality' – upravljanje	35
6.1. Sport – nadzor nad tijelom	39
7. Obrazovanje i teorija M. Foucaulta	43
7.1 Disciplina (disciplinski blok)	46
7.2 Moderna škola	46
7.3 Škola – ' <i>moralna ortopedija</i> '	47
8. Upravljanje i mediji	49
9. Zaključak	52
10. Literatura	56
11. Sažetak	58
12. Summary	59

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je utjecaj znanstvenih doktrina – **znanosti**, odnosno *nauka* na javno mnijenje ljudi, čovječanstva. Utjecaj znanosti, znanja na populaciju ću '*analizirati*' kroz filozofiju (kroz diskurs, moć i znanje) francuskog strukturalističkog (postrukturalističkog) filozofa Michela Foucaulta koji je svakako neprikosnoveni autoritet kada govorimo o znanju, moći, strukturama i sl. te koji na društvo 'gleda' kao na *sklop odnosa moći između discipline i nadzora nad tijelom*.¹ Neophodno je u kontekstu znanstvenih doktrina ne govoriti o diskursu. Stoga ću se referirati na koncept autorstva (funkcije autora), znanja, moći, te svakako diskursa, diskurzivnih formacija, a svi nabrojeni pojmovi su zapravo jedni od 'konstruktivnih' elemenata znanosti, znanstvenih doktrina, te ih je potrebno detaljnije objasniti! Danas, u 21. stoljeću, svakako i u stoljećima prije, utjecaj znanosti na *puk* je neupitan. Doslovno, svaki društveni fenomen možemo promatrati u kontekstu utjecaja znanosti na ljude. Stoga, dalje u tekstu ću preko **medija, obrazovanja, sporta, a nadasve seksualnosti** analizirati moć, upravljanje ljudima, populacijom. **Znanstvena doktrina/nauk** je, u osnovnim crtama rečeno, **organizirani skup stavova, tehnika, metoda i načina mišljenja na kojem je utemeljen neki pravac, škola**.² Znanost, znanstvene doktrine praktički '*kroje*' naše mišljenje, naše djelovanje, stavove, ponašanje i sl., a ono što je '*problematično*' je koliko mi ljudi uzimamo 'zdravo za gotovo' ponuđene nam 'nauke', ideje, teze. Pitanje je – *zašto ljudi nemaju razvijen kritički aparat* – kritičko mišljenje, zbog čega ljudi ne preispituju dodatno neke im ponuđene teze, zbog čega se ne usude znati (~ SAPERE AUDE – krilatica koju je izrekao Immanuel Kant – „Usudi se znati!“). Zbog čega su ljudi pasivni, letargični? Jedan od odgovora je svakako i taj što je '*stvorena*' atmosfera u kojoj se očito dosta toga uzima 'bez zrna soli'.

¹ Žarko Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, *Holon: postdisciplinarni znanstveno-stručni časopis*, 4(2/2014.), str.224. <https://hrcak.srce.hr/132027>

² http://www.unizd.hr/portals/4/nastavni_mat/1_godina/metodologija/UVOD_U_ZNANOST.pdf

2. Teorija M. Foucaulta između strukturalizma i poststrukturalizma

Spomenuti Paul – Michel Foucault se rodio u Poitiersu (Francuska), u obitelji liječnika (s obje strane). Ono što je njega 'nagnalo' da ne ode tim 'prirodnim' slijedom (za njegovu obitelj – liječnik) je nezadovoljstvo u odnosu s ocem, zbog kojega je i zanemario ime Paul (otac se zvao Paul – Andre).³ Dakle, odlučio se za školovanje u humanističkim znanostima, a ono što je zanimljivo je da je iz drugog pokušaja upisao visokoškolsku ustanovu *Ecole normale supérieure* (zahtjevna i elitistička). Poslije godina školovanja i odrastanja uz brojne krize, pristupanjem pa onda i napuštanjem KPF (~Komunistička partija Francuske), te deklariranjem kao homoseksualac – izlazak iz ormara vlastite seksualne orijentacije, on 1955. napušta Francusku unatoč mogućnostima koje je imao.⁴ Putuje u Švedsku, Poljsku, Njemačku (vodi francuski institut u Hamburgu). Njegova knjiga „*Riječi i stvari*“ odigrala je ulogu u formiranju slike o Foucaultu kao jednom od korifeja (vođa 'kora') strukturalističkog plemena. Spomenuta knjiga je svojedobno bila *bestseller*, prvo izdanje se rasprodalo u dva mjeseca, te sve do danas ostalo je jedna od najprodavanijih Foucaultovih knjiga.⁵ Spomenuto djelo, M. Foucaulta lansiralo u galaksiju *mass media* i to uglavnom poradi polemika i kontroverzi koje prate knjigu. Ponekad nije lako razlučiti radi li se o primjedbama koje su dobronamjerne i konstruktivne ili pak o ideološkim te nekim drugim netrpeljivostima, primjedbe koje 'počivaju' na *ad hominem* osnovi.⁶ Za mnoge tadašnje francuske intelektualce, pa tako i za Foucaulta, '68 (1968.) je **prijelomna** kako na osobnom tako i na poslovnom planu. Ta, godina, taj trenutak – nemiri, može se uzeti kao početak *postrukturalizma*.⁷ Sklonost komunizmu kod mnogih francuskih intelektualaca nakon II. svjetskog rata (P. Bourdieu, F. Furet) nije samo posljedica revolta poradi društvene nepravde, mladenački bunt, već sredstvo intelektualnog i moralnog raskuživanja, odnosno 'kisik' u toj klerikalnoj – konzervativnoj atmosferi, odnosno '*izlazak iz nekih nametnutih okvira*'. Foucault traži put u **prekoračivanju, gaženju granica, udaljavanju od partijskih direktiva**.⁸ M. Foucault je mislilac strukturalističke generacije koja je ostavila trag na intelektualni život, socijalne i humanističke znanosti 60 i 70 – ih godina 20.st. Međutim, nije želio da ga se svrstava pod protagoniste strukturalizma, već je za sebe rekao da je

³ Michel Foucault, *Što je autor?*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2015., str.8.

⁴ Ibid., str.9.

⁵ Ibid., str.10.

⁶ Ibid., str.11.

⁷ Ibid., str.13.

⁸ M. Foucault, *Što je autor?*, str.15.

'historičar ideja'. Historija ideja, kao takva se bavi cijelim **'podmuklim'** mišljenjem, cjelokupnim spletom predodžbi koje anonimno kolaju među ljudima. To je disciplina lebdećih jezika, nepovezanih tema i sl. Njen predmet je povijest **'mutnih'** filozofija koje su prisutne u književnosti, umjetnosti, pravu, moralu, **znanosti** i sl.⁹ Historija ideja **pokazuje kako se znanstveno znanje širi**. Ukazuje na to kako pojmovi, teme mogu krenuti iz filozofskog polja (gdje su formulirani) **k znanstvenim, političkim diskursima**.¹⁰ 'Zahvaća' širok dijapazon socijalno – povijesnih, filozofsko – epistemoloških i kulturno antropoloških pitanja. Značajan utjecaj na M. Foucaulta imao je Louis Althusser koji mu je predavao.¹¹ Prvotni zanat Foucaulta, odnosno, prvo se zanimao za **psihopatologiju**. Počinje ga zanimati suodnos slobode i modernih oblika moći, a na *College du France* vodi katedru **Povijest sustava mišljenja**.¹² Na *College de France* predaje od 1971. do 1984., svoje smrti, uz to da je 1977. imao godinu pauze. Profesori svake godine moraju izložiti originalno istraživanje, dakle moraju obnavljati svoju nastavu. Prisustvovanje seminarima i predavanjima je slobodno, nema upisa, a također nema diplome. Profesori imaju slušatelje, a ne studente.¹³ Njegova su predavanja imala i funkciju aktualnosti, odnosno Foucault je mogao govoriti o Aristotelu, Nietzscheu, o psihijatrijskoj ekspertizi u XIX. st., kršćanskom pastoralu, a čitatelj bi iz toga mogao izvući neko pojašnjenje o sadašnjosti.¹⁴

2.1. Riječi i stvari kao uvod u teoriju M. Foucaulta

Foucaulta zanimaju sljedeća **'pitanja'** (područja):

- Čovjek i subjektivnost
- Znanje i znanost o čovjeku
- Suodnos znanja i moći

Nije riječ o novim pitanjima već **novo mišljenje** o njima. Poradi krize *univerzalizma*, njegove vrednote ostaju u pozadini, na scenu stupaju zahtjevi za posebnosti i pravima: prava žena, prava manjina, socijalnih grupa... - **pravo na razliku**.¹⁵ Tragajući za čovjekom, istodobno se propituju moderne znanosti o čovjeku. Foucault se ne bavi disciplinarnim razvojem tih znanosti, već **epistemološkim temeljem humanističkih znanosti**. Do toga dolazi 'preko' **arheologije**,

⁹ Michel Foucault, *Arheologija znanja*, Mizantrop, Zagreb 2019., str.173.

¹⁰ Ibid., str.174.

¹¹ Michel Foucault, *Znanje i moć*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1994., str.173.

¹² Ibid., str.174.

¹³ Michel Foucault, *O vladanju živima*, Sandorf: Mizantrop, Zagreb 2019., str.1.

¹⁴ Ibid., str.3

¹⁵ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.175.

koja traži *dominantne obrasce racionalnosti u naslagama kulturnih tvorbi – diskurzivne formacije*. Traži se ono što se stvarno događa, a ne neka skrivena bit, stvari se uzimaju takvima kakve jesu, kakve se pojavljuju – genealogija!¹⁶ Tipični 'fukoovski' metodički izumi su 'arheologija znanja' i 'genealogijski pristup'. Prva se tiče **epistema** ~ najbliže *Khunovoj paradigmi*, no ima šire značenje jer se ne odnosi samo na znanost. Riječ je o **vladajućem tipu opće racionalnosti u pojedinom kulturno – povijesnom razdoblju**! To je skup odnosa koji se u jednoj epohi može otkriti među znanostima. Epistemološka polja **uvjetuju** razvoj humanističkih znanosti. Foucault navodi tri epohe/epistemološke mijene:

- Renesansa (počiva na relaciji sličnosti)
- Klasicizam (predočavanje, taksinomija, klasifikacija)
- Modernizam (promjenjivost, evolucija, dijakronija)¹⁷

Foucaultovi radovi iz 70 – ih se smatraju dijelom 'genealogije', dok raniji, radovi iz 60 – ih spadaju pod 'arheologiju'.¹⁸ U nastupnom predavanju (*na College de France*) Foucault detaljnije razrađuje temeljni problem skiciran u izlaganju o autoru, - **kontrolu distribucije i cirkulacije, te apropijacije diskursa u nekom društvu**.¹⁹ Foucault autora **reducira na funkciju**. 'Ime autora', kao koncept, ima klasifikacijsku funkciju, ono omogućuje grupiranje tekstova, njihovo objedinjavanje, također služi i filtriranju. Ima funkciju i 'trijaže' – onog što se piše kao privatno vs. ono što se piše kao javno; onog što odlazi u vjetar te ono što se pamti pod imenom nekog autora. Foucault napominje:

*„u civilizaciji poput naše postoji određen broj diskursa opskrbljenih funkcijom 'autor', dok su je drugi lišeni... Funkcija autora je dakle karakterističan način postojanja, cirkuliranja i funkcioniranja određenih diskursa u nekom društvu“.*²⁰

Tradicionalno shvaćanje autora kao bezgranične 'fontane' smisla, transcendentne figure, figure koja prethodi dijelima, treba zamijeniti shvaćanjem autora kao funkcionalnog principa koji regulira cirkuliranje diskursa.²¹ Zanimljiv je pomak (posebno poradi konteksta kažnjavanja – zatvora), odnosno, proces pravnog priznavanja autorstva i diskursa kao imovine, koje on povezuje s potrebom kontrole. Naime, tekstovi i knjige su počeli dobivati stvarne autore u mjeri

¹⁶ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.176.

¹⁷ Ibid., str.177.

¹⁸ M. Foucault, *Što je autor*, str.22.

¹⁹ Ibid., str.24.

²⁰ Ibid., str.25.

²¹ Ibid., str.26.

u kojoj je autor mogao biti kažnjen.²² Njegovo ime postaje sve prominentnije, ne radi naznačavanja njegova vlasništva, već da se omogući kazneni progon, da se utvrdi (pravno) odgovorna osoba za nešto izrečeno, napisano, objavljeno. Dosta zakona, akata koji se odnose na pravo u vidu iskaza, tekstova, knjiga – ono što Foucault naziva diskurs, u počecima imaju za cilj cenzuru.²³ Foucault drži kako sve mora imati 'autora', te on čitatelje suočava s grubom istinom. Emancipacija ima svoju cijenu – birokracija. Potonja se javlja kao nužna posljedica promjene temeljnog modela, pojave **upravljanja i nadziranja**, administriranja, *policioniranja*, **usadivanja normi i prihvatanja discipline**.²⁴ Uz 'mjestu' znanosti i književnosti, Foucault navodi i poziciju **diskurzivnosti**, poziciju između znanosti i književnosti. To je zona govorenja, iskazivanja, koje nije znanost u smislu prirodnih znanosti koje se bavi činjenicama, a ni književnost koja se veže uz fikciju. Između spomenutih područja, istine i fikcije, nalazi se ključno područje diskurzivnosti. **Oni autori koji su začetnici diskurzivnosti, transdiskurzivni autori, su puno više od autora neke knjige.** Oni su, da se tako izrazim, uspostavili određene **obrasce (šablone)**. Njihovi iskazi i tekstovi pokazuju kako su mehanizmi i pravila kakva vladaju u toj zoni *diskurziviteta* drugačija u usporedbi s književnošću i sa znanostima.²⁵ Na tragu rečenoga je i odgovor Foucaulta koji je dobio pri osvrtu na svoju knjigu. Michel se u predavanju **referira** na svoju knjigu *'Riječi i stvari'* za koju kaže da je dobio primjedbu – „*niste na pravi način opisali Buffona, kao ni njegovo cjelokupno djelo, a ono što ste napisali o Marxu smiješno je nedostavno s obzirom na Marxovu misao*“. Foucault kaže kako ti prigovori nisu pogodili bit onoga što je on učinio, jer **njegova namjera nije bila opisati Buffona ili Marxa, već rekonstruirati ono što su rekli ili su htjeli reći.** On je pokušao **pronaći pravila** prema kojima su **oblikovali određen broj koncepata ili teorijskih skupova** koji se susreću u njihovim tekstovima. On traga za uvjetima specifičnih diskurzivnih praksi.²⁶ Funkcija – autor je povezana s pravnim i institucionalnim sustavom koji obuhvaća, određuje i artikulira svijet diskursa te ne djeluje na univerzalan i jednak način u svim diskursima, svim epohama i svim oblicima civilizacije. U poretu diskursa autor može biti puno više od autora knjige, može biti primjerice autor teorije, tradicije, ili disciplinu unutar kojih će drugi autori i knjige pronaći svoje mjesto. Tu ulogu su imali Homer i Aristotel, prvi matematičari i sl.²⁷ U 19. st. u Europi možemo primijetiti specifičan tip autora koje ne možemo svesti pod velike književne autore, a ni pod

²² M. Foucault, *Što je autor*, str.27.

²³ Ibid., str.28.

²⁴ Ibid., str.29.

²⁵ Ibid., str.30.

²⁶ Ibid., str.38.

²⁷ M. Foucault, *Što je autor*, str.54.

autore kanonskih religijskih tekstova. Njih Foucault naziva „*utemeljiteljima diskurzivnosti*“. Oni nisu samo autori svojih knjiga/djela, već su stvorili nešto više od toga – mogućnost i pravilo stvaranja drugih tekstova. Npr. Freud i Marx, nisu samo autori svojih djela (*'Tumačenje snova'*, *'Komunistički manifest'*), već su stvorili neograničenu mogućnost diskursa.²⁸ Freud i Marx (za razliku od Ann Radcliffe – književnica, utemeljila roman strave) su stvorili prostor za nešto različito od njih koje ipak pripada onome što su oni utemeljili.²⁹ Moramo potpuno promijeniti shvaćanje autora. Govorili smo da je autor stvaralačka instanca koja izvire iz djela u koje on postavlja neiscrpni svijet značenja. No, autor nije beskrajan izvor značenja koja napućuju djelo, on ne prethodi djelima. Autor je funkcionalni princip kojim se ograničava, isključuje i odabire u našoj kulturi.³⁰ Pitanja koja ćemo postaviti nije više „*Tko je zapravo govorio? Je li to zaista on i nitko drugi?*“, već „*Koji su načini postojanja tog diskursa? S kojeg je mjesta izgovoren, kako cirkulira i tko ga može prisvojiti?*“ – dakle, nije 'važno' tko govori!³¹ Poanta rečenoga je da pitanju „*Tko govori?*“, svakako treba dodati pitanje „*Što govori?*“.³² Bitno je napomenuti kako eksplicitno Foucault ne kaže da autor ne postoji. Autor se treba 'izbrisati' ili biti izbrisan u korist formi svojstvenih diskursu, te postavlja pitanje što nam nestanak pisca/autora omogućuje da otkrijemo? Ono nam omogućuje da otkrijemo igru funkcije - autor .³³ Definicija načina na koji se spomenuta funkcija ispunjava, ne navodi na to da kažemo da autor ne postoji. Kada Foucault kaže i govori o smrti čovjeka, tu prvenstveno misli na osvjetljavanje načina na koji koncept o čovjeku funkcionira u sustavu **znanja**, na koji je način i prema kojim pravilima oblikovan (npr. u odnosu prema znanosti).³⁴

²⁸ M. Foucault, *Što je autor*, str.55.

²⁹ Ibid., str.56.

³⁰ Ibid., str.64.

³¹ Ibid., str.65.

³² Ibid., str.66.

³³ Ibid., str.71.

³⁴ Ibid., str.72.

2.2. Koncept 'subjektivacije'

Druga konstatacija (~genealogijski pristup, prva se odnosila na episteme – arheološki pristup) – odnosi se na poziciju ljudskog subjekta u epistemološkom polju humanističkih znanosti. Čovjek modernosti je u isti mah sposoban da bude **totalni subjekt i totalni objekt vlastitog znanja**.³⁵ Dakle, centralna točka polemike s koje se 'zrcali' ostatak njegovog opusa, je **problem 'subjekta'**, nestanak 'čovjeka', problem odnosa prema humanizmu. Strukturalizam se interpretiralo kao metodu koja **prednost daje 'sistemu' i negira mogućnost da volja pojedinca utječe na promjenu sistema**.³⁶ Upravo, na ovom 'mjestu', sada se dodatno oslikava tema rada – utjecaj struktura (znanosti) na pojedinca (u ovom kontekstu sistema). Utjecaj možemo prepoznati i na primjeru **odnosa jezika i govora pojedinca**. Naime, F. de Saussure (lingvist) daje 'primat' jeziku (sistemu), a ne akcidentalnom govoru pojedinca. Ovo je sukladno njemačkoj filozofskoj tradiciji – jezik nije tek neutralni spremnik, već on **uvjetuje** mišljenje, diktira uvjete pod kojima se odvija percepcija, analiza i sinteza. Posljedica ovoga, poduke koju dobiva Foucault je sljedeća. Pojedinci su **marionete** jezika, te oni ne upravljaju jezikom, već potonji **progovara** kroz njih. Pitanje je – je su li ljudi toga svjesni? Kasnije, Foucault na mjesto jezika 'instalira' obitelj, školu, vojsku, medicinu – 'obrazac je isti'.³⁷ U ovom trenutku, 'zgodno' je 'usporediti' Foucaulta i Habermasa po pitanju jezika - „*komunikativne prakse*“. Bit modernog čovjeka, po Foucaultu, određuju jezik, život. Za razliku od Foucaultove *postrukturalističke* kritike metafizike, Habermas se fokusira na **komunikativni potencijal jezika** i samim time antropologiju svakodnevnice shvaća drugačije. Ovdje je zapravo riječ o odnosu svakodnevnice s jezikom. Naime, čovjek, u političkom smislu postoji kao jezično biće.³⁸ Foucault 'drži' da čovjek živi jezično te da je **strukturiran** (oblikovan) jezikom. Diskurs je „*nijema općost*“ koja kao takva normira i disciplinira, a moć istoga se konkretizira u formi znanja i jezičnog imenovanja. To znanje i jezično imenovanje „prodire“ u svaku poru – **mikrofizika društva**. Implicira se kako je svako spoznavanje određeno/uvjetovano društvenim kontekstom, društvom. **Subjekt/pojedinac** razvija svoju spoznaju isključivo u suodnosu s drugim čovjekom. Jasno je da nas ovo asocira na „*disciplinsko društvo*“ – **panoptikon**, a to Foucault uostalom i potvrđuje kada kaže: „*Zatvor funkcionira kao aparat znanja*.“ Ono o čemu je riječ ovdje je zapravo da određene institucije (a naposljetku i **znanost**), u ovom slučaju zatvor, imaju za cilj determinirati spoznavanje i vjerovanje. Jedno od najpoznatijih „*polja*“, „*relacija*“ na

³⁵ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.178.

³⁶ M. Foucault, *Što je autor?*, str.17.

³⁷ Ibid., str.18.

³⁸ Ankica Čakardić, „Komunikativna praksa svakodnevlja. Jezične pretpostavke društva i politike“, *Filozofska istraživanja* 30(4/2010), str.581. <https://hrcak.srce.hr/68563>

kojima se uočava „*epistemologijska dresura*“ je svakako seksualnost (koja će se kroz cijeli rad konstantno 'pojavljivati'). Ono što mu je cilj bio pokazati – **svaka društvena relacija funkcionira kao reprodukcija moći**. Uviđamo vezu jezika i moći, te možemo reći da je **jezik zapravo u funkciji/alat moći**. Svako znanje je *uzrokovano* društvenim odnosima.³⁹ Odnosom jezika i znanja bavi se živi filozof J. Habermas koji se također 'zanimaju' za slobodu koja se temelji na jezičnoj komunikativnosti, kod Foucaulta je to *diskurs*. Zanimljivo i korisno je pokazati odnos jezika i društva kod spomenutog „dvojca“. Za J. Habermasa određenje jezika i prakse je – *intersubjektivno djelovanje* i interakcija s drugima se vrši preko jezičnog medija.⁴⁰ Mimoslaženje Habermasa i Foucaulta se uviđa na primjeru normi i kažnjavanja. Habermas se ne slaže s tvrdnjom da se održavanje normativnog autoriteta odvija kada sudionici internaliziraju sankcije i predodžbe o njima i smatra kako usmjerenost osobe na neku normu i ponašanje koje je u skladu s normom pojedincu ne daje dobar razlog da nastavi s istim ponašanjem. Foucault, na kaznu/predodžbu gleda kao na 'stvar' koja će smanjiti želju za devijacijom – raste strah od kazne.⁴¹ Ljudski se život ne odvija samo na razini materijalnog, već je „prisutan“ i u simboličkom segmentu. Naime, značenje koje pridajemo sadržaju iz okoline uvjetuje naša ponašanja i interakciju s drugima (komunikaciju prije svega).⁴² Habermas i Foucault su predstavnici suprotstavljenih tradicija mišljena u polju političke i socijalne filozofije što se 'ogleda' u njihovim razmišljanjima po pitanju procesa **SUBJEKTIVACIJE**. *Subjektivacija* okupira obojicu autora, no drugačija su im razumijevanja istoga. Za **Foucaulta** individue postaju subjekti na način **podređivanja silama disciplinske moći i normalizacije** (riječ je o poznatoj **epistemi moderne**), dok Habermas ima „pozitivniji“ pogled na to. Naime, za njega je *subjektivacija* proces u kojem se pojedinac, autonomna individua, socijalizira putem komunikativnog i racionalnog djelovanja. Foucault pak drži da se *interiorizacija* društva odvija **'kroz prizmu' moći**, i to ne uz pomoć komunikacije, već strategijskih odnosa moći.⁴³ Na tragu *'subjektivacije'* Foucault spominje pojavu *'humanijeg' kažnjavanja*, tijekom 1970 – ih, gdje ih tumači kao jednostavan rezultat promjena koje nastupaju u temeljnim načinima djelovanja moći u društvu. Dakle, pojedinac više nije simbol preko kojeg se moć ukazuje vlastitim ceremonijama (javno pogubljenje, spaljivanje na lomači), već postaje **resurs kojim treba upravljati**. Shvaćanje pojedinca kao resursa, neodoljivo podsjeća na model spomenutog *'panoptikona'* Jeremy Benthama koji predstavlja hijerarhizirane instance kontrole, područje

³⁹ A. Čakardić, „Komunikativna praksa svakodnevlja. Jezične pretpostavke društva i politike“, str.582.

⁴⁰ Ibid., str.583.

⁴¹ Ibid., str.584.

⁴² Ibid., str.585.

⁴³ Ibid., str.588.

realizacije principa *hidrauličke* i *kapilarne mikrofizike* moći i to u društvima nadzora.⁴⁴ Jedna od konzekvencija jezičnog obrata je **negacija** čovjeka, subjekta – kopernikansko **izbacivanje** čovjeka iz centra intelektualnog univerzuma. Čovjek pojedinac nije *izvor smisla* onog što izgovara, on nije autor gotovih poruka koje samo reproducira/emitira, već kroz njega **progovaraju strukture** (~diskurs, u kontekstu rada – znanstvene doktrine), sistemi, discipline društvenog poretka, znanstvene discipline, režimi, organizacije, korporacije i sl. Subjektu valja oduzeti njegovu ulogu izvornog temelja i analizirati ga kao promjenjivu i složenu funkciju diskursa. Autor nije izvor smisla (subjekt ne upravlja govorom, već jezik upravlja njime) te je on sredstvo **kontrole**. Implikacija je da se mora **preokrenuti tradicionalno** shvaćanje autora, on nije beskrajan izvor značenja koje napućuju djelo.⁴⁵

⁴⁴ M. Foucault, *Što je autor*, str.19.

⁴⁵ Ibid., str.21.

3. Diskurs/diskurzivne formacije

Kada govorimo o jezičnoj analizi koja je kao takva neophodna u govoru o *diskursu* postavlja se pitanje – *prema kojem je pravilu/pravilima određen iskaz načinjen, prema kojim se pravilima slični iskazi čine?! Pitanje koje slijedi – kako je došlo do toga da se upravo taj i taj, određeni iskaz pojavio umjesto nekog drugog. Pojedini misaoni sustav(i) može se rekonstruirati isključivo „preko“ određenog skupa diskursa.*⁴⁶ Na ovom mjestu je potrebno odrediti što je to iskaz te iskazna funkcija. Iskaz kao takav je „*atom diskursa*“. On se pojavljuje kao zadnji, nerastavljiv element, koji se sam po sebi može izdvojiti i sposoban je za ulazak u odnos s drugim, sebi sličnim elementima. *Iskaz je elementarna jedinica diskursa.*⁴⁷ Foucault spominje problem materijalnosti jezika gdje kaže kako je uloga pisma i abecede velika. U pismu/pisanom tekstu i razgovoru, novinama i knjizi nije na djelu ista sintaksa, ni isti vokabular – postoje sljedovi riječi koji tvore potpuno individualizirane rečenice koje npr. su prihvatljive u vidu novinske naslovnice, no npr. tijekom razgovora nemaju isti smisao. Postavljaju se sljedeća pitanja: tvori li ista rečenica, izgovorena naglas i čak potihom, jedan iskaz ili više njih? Dalje, kada se neki tekst nauči napamet, proizvodi li se svakim njegovim izricanjem neki novi iskaz ili je riječ o istom iskazu koji se ponavlja?⁴⁸ Iskaz, odnosno njegov identitet, podvrgava se skupu „*uvjeta*“ i *granica* – onima koje nameću svi drugi iskazi među kojima se pojavljuje, koje mu nameće područje u kojem ga se upotrebljava, primjenjuje. Npr. imamo tvrdnju „*Zemlja je okrugla*“. Spomenuta tvrdnja, nije isti iskaz prije i poslije N. Kopernika, a potom prije i poslije C. Darwina. Ono do čega se došlo u vidu promjena je odnos tvrdnje prema drugim sudovima, njeni uvjeti primjene i upotrebe, moguća verifikacija.⁴⁹ Čemu *pasos* o iskazu? Upravo jer nam je neophodan u shvaćanju diskursa. „*Ukratko*“, diskurs je *skup iskaza* koji pripadaju istom tvorbenom sustavu. Ova kratka definicija će nam olakšati općenito govor o ekonomskom, medicinskom, diskursu historije, prirode i sl.⁵⁰ Diskurs bi, gledano s točke društvenih znanosti, bio **skup ideja, koncepata i uvjerenja koji su se etablirali kako znanje, odnosno kao 'prihvaćen' način gledanja na svijet.** Diskursi kao takvi **'poprimaju ulogu leća'** koje vrše dubok utjecaj na naše razumijevanje i djelovanje u svijetu. Ne postoji neka općenito prihvaćena definicija ideje diskursa, no u osnovi različitih pristupa diskursu je zajednička pretpostavka – diskurs se razumije kao **konstruiranje društvenog svijeta.** Foucault tvrdi kako se u svakom

⁴⁶ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.39.

⁴⁷ Ibid., str.104.

⁴⁸ Ibid., str.128.

⁴⁹ Ibid., str.131.

⁵⁰ Ibid., str.137.

društvu proizvodnja diskursa **kontrolira, odabire, organizira** i sl.⁵¹ Foucaultov diskurs bi se moglo '*okarakterizirati*' kao alternativna koncepcija onoga što smatramo pod ideologijom, kao više-manje koherentan sustav ideja koje dijeli određena skupina unutar društva. Ideologija pokušava uspostaviti i održati normalizaciju, propise za djelovanje i sl.⁵² Svaki diskurs ima moć izreći nešto drugo nego što 'direktno' izriče i samim time obuhvaća mnoštvo smislova – *nijema općost*. Diskurs je, prema Foucaultu, punina i beskrajno bogatstvo.⁵³ Diskursima se '*bavi*' arheologija, a diskurse arheologija opisuje „kao specifične prakse u elementu arhiva.“⁵⁴ Cilj arheologije je odrediti sami diskurs kao praksu koja je podložna pravilima, a da pritom ne nastoji odrediti misli, predodžbe, slike koje se skrivaju/očituju u diskursima.⁵⁵ Foucault uoči predavanja govori kako je njegovo društvo poznato po **proceduri isključivanja** te da svi znaju kako on, a i ostali, nemaju pravo sve reći. Ne može se govoriti o svemu u svakoj prigodi. Među područja gdje je mreža '*najzgusnutija*', smatra Foucault, danas spadaju područje **seksualnosti** te politike.⁵⁶ Diskurs ipak nije ono što izražava borbe i sisteme vladavine, već ono zbog čega i pomoću čega se vodi borba, odnosno **moć** koju valja uhvatiti. Preko osoba koje su obilježene ludilom, smatra Foucault, možemo uvidjeti što je to diskurs. Naime, luđak je onaj čiji diskurs ne može biti prihvatljiv kao diskurs ostalih jer se njegov govor smatra ništavnim i bezvrijednim, odnosno, njegov govor ne nosi ni istinu ni značenje.⁵⁷ Istiniti diskurs je još od grčkih pjesnika pobuđivao poštovanje i strah. To je bio diskurs kojem se valja **pokoriti jer on vlada**, diskurs koji je netko izgovarao jer ima za to pravo. Riječ je o diskursu koji je priopćavao pravednost. Istina se naposljetku '*pronašla*' ne u onome što diskurs jest ili što čini, već u onome što govori.⁵⁸ Uvijek postoji mogućnost da se istina izrekne u prostoru divljeg okruženja, no, kako navodi Foucault, u istinu se dopiye samo **pokoravanjem pravilima diskurzivne „policije“**. Disciplina je tako shvaćena kao princip kontrole diskursa.⁵⁹ Sva područja diskursa nisu jednako otvorena i prohodna, neka su izrazito zaštićena, dok su druga otvorena za gotovo sve vjetrove i bez ograničenja na raspolaganju svakom subjektu.⁶⁰ Književnost, politika, filozofija i znanost su značajnije artikulirale polje diskursa u 19. stoljeću.⁶¹ Ono što Foucaulta okupira su odnosi

⁵¹ Robert Doherty, „Critically Framing Education Policy: Foucault, Discourse and Governmentality“, 292 *Why Foucault? New Directions in Educational Research* (2007), str.193.-194. <https://www.jstor.org/stable/42979100>

⁵² Ibid., str.194.

⁵³ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.151.

⁵⁴ Ibid., str.167.

⁵⁵ Ibid., str.175.

⁵⁶ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.116.

⁵⁷ Ibid., str.117.

⁵⁸ Ibid., str.118.

⁵⁹ Ibid., str.126.

⁶⁰ Ibid., str.127.

⁶¹ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.33.

među iskazima, te ne zanemaruje nijedan oblik diskontinuiteta, praga, granice ili prekida.⁶² Iskazi koji su razasuti u vremenu i različiti po obliku, oblikuju skup ako se odnose na isti objekt. Na primjeru psihopatologije (koja je zanimala Foucaulta u jednoj fazi), te iskaza u njoj, svi se odnose na objekt koji se na različite načine pojavljuje kako u individualnom tako i u društvenom iskustvu – npr. *ludilo*. Vezano za ludilo, mentalna bolest je konstruirana skupom onoga što je rečeno u određenoj grupi iskaza. Objekti psihopatološkog diskursa su „*pretrpjeli*“ promjene, odnosno ne radi se više o istim bolestima/lučacima.⁶³ Govoreći na primjeru psihopatologije, Foucault navodi kako se dogodio „*rez*“ (strukturalističkim rječnikom – diskontinuitet), odnosno, došlo je do **promjene definiranja** što je to psihopatološko. Tako se uočavaju brojni novi objekti te se osim motoričkih poremećaja, halucinacija i devijacija u govoru javljaju poremećaji u ponašanju, seksualne nastranosti i smetnje, hipnoza, povrede živčanog sustava, manjak motoričke/intelektualne prilagođenosti, kriminal i sl. Za svakog od navedenih „*poremećaja*“, utvrđen je objekt.⁶⁴ Pitanje koje se nameće - je li moguće ustvrditi pravilo kojim su podvrgnuta ta nova pojavljivanja?

- Foucault govori kako prvo trebamo „locirati“ površine na kojima se isti pojavljuju te ovisno o stupnju racionalizacije hoće li biti okarakterizirani kao bolesti, alijenacije, anomalije, demencije, neuroze i sl. Bitno je napomenuti kako spomenute „*površine*“ **nisu iste za sva društva, epohe/razdoblja**. Na uzorku 19. st. to su bile obitelji, radne grupe, vjerske zajednice i sl. Pojavom tih „*prvobitnih diferencijacija*“, u tom **diskontinuitetu** u kojem se očituje, diskurs psihijatrije (psihijatrijski) uviđa mogućnost definiranja svoga područja, onoga čime se „bavi“ te shodno tome pridaje status objekta – ide se ka tome da ga se učini opisivim, da ga se može imenovati.
- Neophodno je, tvrdi Foucault, opisati medicinu koja je pravilima regulirana institucija, „*kompetencija*“ koju **priznaje javno mnijenje**. Medicina je u 19. st. najviša instancija u društvu koja razlučuje, **imenuje** i ustanovljava što je to ludilo. Uz medicinu ulogu imenovanja ima i pravosuđe (kazneno pravo), autoritet vjere/crkva (razlučivanje mističnog od patološkog, duhovnog od tjelesnog, nadnaravnog od nenormalnog i sl.).⁶⁵
- I naposljetku, bitne su mreže „specifikacija“ – sustavi koji razdjeljuju, povezuju, grupiraju, izvode jedna iz drugih različita ludila kao objekte psihijatrijskog diskursa.

⁶² M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.43.

⁶³ Ibid., str.44.

⁶⁴ Ibid., str.53.

⁶⁵ Ibid., str.55.

Sam diskurs je nešto posve drugo od neke „podloge“ na kojoj se pohranjuju patološki objekti.⁶⁶ Brojni su i nezanemarivi uvjeti koji su nužni u pojavljivanju nekog objekta diskursa, uvjeti koji će omogućiti da se o njemu nešto kaže, da se uklopi u neko područje srodnosti s drugim objektima.⁶⁷ Ne može se u nekom razdoblju govoriti o bilo čemu; nije dovoljno otvoriti oči, postati svjestan da se novi objekt odmah „*rasvijetli*“. Objekt postoji u *složenom snopu odnosa*, a ti su odnosi uspostavljeni između institucija, ekonomskih i društvenih procesa, sustava normi, tipova klasifikacije i sl. Spomenuti odnosi nisu prisutni u objektu i oni ne određuju njegovo unutarnje ustrojstvo. Ono što oni čine jest da mu omogućuju da se pojavi, da se „stavi“ uz druge objekte, da odredi svoju različitost, da se smjesti u neko polje.⁶⁸ Diskurs(i) je sačinjen od znakova, ali ono što on jest je nešto više od upotrebljavanja znakova kako bi označio stvari. To „više“ ga čini nesvodljivim na jezik i govor.⁶⁹

3.1. Diskurs liječnika

U svom djelu *'Ludilo i civilizacija'*, Foucaultova se usredotočuje na to kako se razum i znanost redefinišu te dominiraju aspektima društvenog života.⁷⁰ **Ludilo je kao takvo, podložno kombinaciji pravnog i medicinskog autoriteta.** Ono je tretirano kao fizički, životinjski poremećaj koji onda zahtijeva *'rekonstrukciju'* subjekta. Tako dolazi do specijaliziranja pozornosti, **odvajanja** i liječenja ludila.⁷¹ U *'Rođenju klinike'* Foucault analizira transformaciju medicine, a posebno su značajne promjene po pitanju sustava klasifikacije koji se prvotno oslanjao na odnos liječnika i pacijenta pa do uspostave *anatomo – kliničke metode*. Dolazi do tzv. *'demokratizacije'* medicinske prakse te bolest poprima novi aspekt. Liječnici se fokusiraju na fizički prikaz i simptome na tijelu pacijenta. Javno zdravlje se sada temelji na prikupljanju zdravstvenih statistika (statistika dobila na važnosti) prikupljenih iz klinika. Spomenuti podaci su **u službi kreiranja politike i zakonskog reguliranja** prehrane, seksualnosti, stanovanja,

⁶⁶ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.56.

⁶⁷ Ibid., str.58.

⁶⁸ Ibid., str.59.

⁶⁹ Ibid., str.64.

⁷⁰ Gerald Turkel, „Law, power, and knowledge“, *Journal of Law and Society* 17 (2,1990), str.173.

<https://doi.org/10.2307/1410084>

⁷¹ Ibid., str.174.

društvene patologije (E. Durkheim). Naime, institucionalizacija kliničke bolnice smješta pacijenta, pojedinca u *kvaziznanstveni* prostor nalik azilu.⁷²

U diskursu devetnaestostoljetnih liječnika dakle nalazimo kvalitativne opise, biografske prikaze, detektiranje, interpretacije i uspoređivanje znakova, zaključivanja po analogiji, dedukciju, eksperimentalne provjere i druge iskaze. Pitanje koje se postavlja – „*Što ih povezuje i koliko su nužno oni povezani?*“. Shodno navedenom, slijedi pitanje – „*Tko govori, tko je među onima koji govore ovlašten da upotrebljava taj jezik? Koji je status pojedinaca koji imaju – jedini – propisano ili tradicionalno pravo da se koriste tim diskursom?*“. **Liječnik**, njegov status sadrži kompetencije i znanja, institucije, pedagoške norme koji dodjeljuju pravo na prakticiranje znanja i eksperimentiranje njime. Ono obuhvaća (status liječnika) i odnose s drugim pojedincima/grupama koje također baštine svoj status (politička vlast, sudska vlast, vjerske skupine i sl.).⁷³ Status liječnika je poprilično **jedinstven** u svim oblicima društva i civilizacije. Liječnička riječ, smatra Foucault, ne može doći od bilo koga, njezino postojanje (riječi) nije razdruživo od statusa određene osobe koja ima pravo artikulirati je. Taj status liječnika se u zapadnoj civilizaciji promijenio krajem XVIII. i početkom XIX. st. kada zdravlje stanovništva postaje **vezano za ekonomske norme** (industrijsko društvo).⁷⁴ Prema Foucaultu, mjesta s kojeg liječnik upućuje svoj diskurs, u kojima nalazi svoje legitimno počelo su: **bolnica** (mjesto neprestana, kodiranog, **sustavnog promatranja** koje provodi hijerarhizirano medicinsko osoblje); **laboratorij** (mjesto gdje se **utvrđuju određene opće istine (znanost)** o ljudskom tijelu, bolesti); i mjesto **knjižnice** (dokumentarno polje, riječ je o objavljenim izvještajima i zapažanjima što se prenose s naraštaja na naraštaj, statističke informacije). Spomenuta mjesta medicinskog diskursa bivaju stanovito izmijenjena u 19. st. jer važnost dokumenta neprestano raste (smanjuje se autoritet knjige i tradicije), a bolnica, koja je bila samo pomoćno mjesto za diskurs o bolestima, sada postaje mjesto **sustavnih i homogenih promatranja**.⁷⁵ Ono što je ključno, smatra Foucault, je u posebnostima skupova pravila u svakome od područja koja onda karakteriziraju jedinstvenu i individualiziranu diskurzivnu formaciju. Dakle, pravila tvorbe koncepata nisu rezultat radnji izvršenih od pojedinaca, pohranjenih u povijesti, nataloženih u gustim slojevima navada, već upravo nešto što Foucault definira kao *pretkonceptualno* polje. Upravo je to *pretkonceptualno* polje dovelo do pojave

⁷² G. Turkel, „Law, power, and knowledge“, str.175.

⁷³ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.65.

⁷⁴ Ibid., str.66.

⁷⁵ Ibid., str.67.

diskurzivnih pravilnosti koje su omogućile mnogostrukost koncepata pa shodno tome i do tema, reprezentacija kojima se bavimo u pogledu *'historija ideja'*.

„Pravila tvorbe ne nalaze se u „mentalitetu“ ili svijesti pojedinaca, nego u samome diskursu; i stoga se, sukladno svojevrsnoj jednoobraznoj anonimnosti, nameću svim pojedincima koji se laćaju govorenja u tom diskurzivnome polju.“⁷⁶

„Diskursi kao što su ekonomija, medicina, gramatika, znanost o živim bićima dovode do pojave određenih organizacija koncepata, određenih pregrupiranja objekata, određenih tipova iskazivanja što, sukladno svom stupnju koherencije, strogosti i stabilnosti, tvore teme ili teorije...“ Vezano za teme, postavlja se pitanje – Kako se ono razmještaju u povijesti?⁷⁷

Tijekom 19. st. pravosuđe, demografski pritisak, potražnja radne snage, socijalna pomoć i njeni oblici, uvjeti pritvaranja su se neprestano mijenjali, no ono što je zanimljivo da je **diskurzivna praksa psihijatrije** nastavila, između tih elemenata, uspostavljati isti skup odnosa. Pojavljuju se novi objekti – **novi tipovi pojedinaca i nove klase se određuju kao patološke**. Diskurzivne prakse modificiraju područja koja dovode u odnos. Bolničko područje nije ostalo netaknuto kada je dovedeno u odnos s laboratorijem, modificirali su se njegovo uređenje, položaj koji ima liječnik, provediva razina analize i sl.⁷⁸

„Naviknuli smo se razmišljati kako su diskursi i njihovo uređenje samo krajnje stanje, konačni rezultat dugog i vijugavog razvoja koji uključuje jezik i mišljenje, empirijsko iskustvo i kategorije, kontigentnost događaja i igru formalnih prinuda. Iza vidljive fasade sustava pretpostavlja se postojanje bogate neizvjesnosti nereda; ispod tanke površine diskursa, postojanje cijele mase jednog postajanja koje je djelomice nemušto...nečeg preddiskurzivnog što je bitno nijemo“

Ono što je bitno analizirati jesu sustavi koji omogućuju posljednje sustave tvorbe.⁷⁹

3.2. Marginaliziranje čudnih

Jedan od 'ishoda' liječničkog diskursa, a također i ostalih su, kako Foucault navodi, **marginalizacije** u društvu. O isključivanju luđaka, čudnih, govori primjer knjige *'Narrenschiff'* (*Brod luđaka*) za koju Foucault govori kako je situacija koju knjiga opisuje uistinu postojala. Naime, o čemu je riječ? Život luđaka je bio zapravo lutalački život. Gradovi ih nisu prihvaćali,

⁷⁶ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.81.

⁷⁷ Ibid., str.83.

⁷⁸ Ibid., str.98.

⁷⁹ Ibid., str.99.

dapače, izganjali su ih van svojih zidina, te bi ovi bili osuđeni na tumaranje poljima.⁸⁰ No, ovdje je bitno istaknuti kako se svi luđaci ne izganjaju „jednako“. Prije nego što su se počele raditi adekvatne ustanove, u nekim europskim gradovima postojao je po jedan zatvor koji je bio namijenjen za „bezumne“. Razlika je bila ta je li netko tuđinac ili je autohtoni stanovnik.⁸¹ Događalo se da neki „bezumnici“ budu javno bičevani, a bilo je situacija kada bi šibom bili ispraćeni iz grada.⁸² Zašto je korisna usporedba s brodom? Upravo jer simbolizira nespokoj koji se pojavljuje krajem srednjeg vijeka u europskoj kulturi. Glavne ličnosti postaju luđak i ludilo općenito – prijetnje i ismijavanje ljudi.⁸³ Uz to što je svoje mjesto našlo u književnosti, ludilo dolazi i do akademskih krugova.⁸⁴ Krajem 15. stoljeća dolazi do obrata, poruga ludila zamjenjuje smrt i ozbiljnost koju je ova za sobom nosila. Dolazi u književnosti do zamjene tema smrti s temama ludila.⁸⁵

⁸⁰ Mišel Fuko, *Istorija ludila u doba klasicizma*, Nolit, Beograd 1980., str.19.

⁸¹ Ibid., str.20.

⁸² Ibid., str.21.

⁸³ Ibid., str.24.

⁸⁴ Ibid., str.26.

⁸⁵ Ibid., str.27.

4. Arheološka analiza

Foucaultovo „prvo razdoblje/faza“ se veže uz „arheologije“. Za njega je „arheologija“ – **metodičko sredstvo**. Spomenute *arheologije*/„*arheologije znanja*“ su u **službi** pojedinih povijesnih razdoblja koji uz pomoć njih pronalaze **vladajuće modele racionalnosti (episteme)**.⁸⁶ Brčić Kuljiš smatra kako je arheologija istraživanje koje želi ustanoviti na koji način **episteme/znanja/režimi moći oblikuju diskurzivni koncept odnosno diskurs**.⁸⁷ Arheološka analiza zapravo uspoređuje diskurzivne formulacije, suprotstavlja ih jedne drugima i dovodi u odnos. Arheološko istraživanje tako operira u mnoštvu različitih registara, prolazi kroz *međuprostore* te kada se usredotoči na neki određeni tip diskursa (psihijatrija, medicina) to čini kako bi poredbeno **utvrdilo njegove kronološke granice**. To čini kako bi opisalo institucionalno polje, skup događaja, praksi, **političkih** odluka, ekonomskih procesa, tehnike javne pomoći itd.⁸⁸ *Arheologija* je, smatra Foucault, 'krucijalna' zbog otkrivanja odnosa između diskurzivnih formacija i ne-diskurzivnih područja. Ne-diskurzivna područja su: institucije, politička zbivanja, ekonomski procesi i prakse. Arheologiji je cilj odrediti kako tvorbena pravila koja 'upravljaju' skupom iskaznih činjenica mogu biti povezana s ne-diskurzivnim sustavima. Odnosno, odrediti specifične oblike **artikulacije**. 'Jednostavan' je primjer, smatra Foucault, upravo medicina čije se ustanovljenje krajem 18.st. *podudara*, što je zanimljivo, s određenim brojem političkih zbivanja, ekonomskih fenomena i institucionalnih promjena.⁸⁹

Sagledavajući iz te perspektive, 'dolazimo' do dviju analiza: simboličke i uzročne

- Simbolička – napuštanje klasifikacijskog načela bolesti u korist analize tjelesnih interakcija odgovara političkoj praksi koja otkriva odnose funkcionalnog tipa, ekonomske povezanosti
- Uzročna – istražiti u kojoj su mjeri političke promjene ili ekonomski procesi **odredili** ili **uvjetovali svijest znanstvenika**, odnosno usmjerenje njihovog interesa, njihov

⁸⁶ Zdenko Zeman, „Michel Foucault, Znanje i moć“, *Revija za sociologiju* 26(3-4/1995.), str.249.

<https://hrcak.srce.hr/154592>

⁸⁷ Marita Brčić Kuljiš, „Upravljanje migracijama u kontekstu Foucaultove biopolitike“, *Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država*, Zagreb 2021., str.10.

⁸⁸ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.197.

⁸⁹ Ibid., str.203.

vrijednosni sustav, način kako opažaju stvari, i što je svakako bitno – stil njihove racionalnosti (objasni što je to!)

Shodno navedenom, u trenutku kada je industrijski kapitalizam počeo jasnije 'procjenjivati' svoje potrebe za radnom snagom, bolest je, smatra Foucault, dobila **socijalnu dimenziju** – očuvanje zdravlja, liječenje, pomoć siromašnim bolesnicima, a istraživanje patoloških uzroka bolesti postala je kolektivna odgovornost koju država djelomice preuzima na sebe, a djelomice, logično – **nadzire!**⁹⁰

Ono što je svakako neophodno razjasniti – nije 'riječ' o tome da se pokaže kako je politička praksa određenog društva konstituirala ili modificirala medicinski koncept i strukturu patologije, **već** kako medicinski diskurs koji se '**nalazi**' u **rukama imenovanih pojedinaca**, nalazi svoje težište u stvarima koje nisu diskurzivne prirode. 'Arheologija' pokušava otkriti cijelo to područje institucija, ekonomskih procesa, socijalnih odnosa u kojima neka diskurzivna formulacija nalazi svoje težište.⁹¹ Arheologija 'traga' za **općim pravilima koja važe u svim točkama vremena**.⁹² Promjena u medicini je upečatljiva. Naime, medicinski diskurs je promijenio u razdoblju 1790. do 1815. – dolazi do pojave **objekata** (organske ozljede, dubinska sjedišta, promjene tkiva, anatomske – klinički znakovi), tehnike promatranja, utvrđivanje patološkog sjedišta, odnosno novi *deskriptijski* rječnik.⁹³

⁹⁰ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.204.

⁹¹ Ibid., str.206.

⁹² Ibid., str.207.

⁹³ Ibid., str.212.

5. Znanje i znanost

Znanje je skup elemenata, oblikovanih na pravilan način nekom diskurzivnom praksom koji su **neophodni za uspostavu neke znanosti**. Ono je ono o čemu se može govoriti u nekoj diskurzivnoj praksi – područje uspostavljeno različitim objektima koje će steći ili neće znanstveni status. Shodno rečenome, navodi Foucault, znanje psihijatrije u 19.st. nije zbroj onoga što se 'drži' za istinu, već skup postupaka, osobitosti, devijacija o kojima se može govoriti u psihijatrijskom diskursu. Ono je (znanje) prostor u kojem **subjekt 'zauzima'** položaj s kojeg govori o objektima s kojima se **bavi u diskursu**. Na primjeru kliničke medicine, taj subjekt je osoba liječnika koja promatra, ispituje, odgonetava, ubilježuje, odlučuje i sl.⁹⁴ Nema znanja bez određene diskurzivne prakse – svaka diskurzivna praksa se može **odrediti znanjem koje oblikuje**.⁹⁵ Znanost se kao takva smješta **u neko polje znanja i u njemu ima/igra određenu ulogu**. Njena uloga, smatra Foucault, varira ovisno o različitim diskurzivnim formacijama te se mijenja s njihovim mutacijama. Npr. medicinska spoznaja duševnih bolesti zauzimala je u klasično doba ograničeno mjesto, dok su psihopatološke analize u 19.st. imale znatno drugačiju i **važniju ulogu u 'znanju' o ludilu**. Shodno navedenome, znanstveni diskurs ne jamči istu funkciju u ekonomskom znanju u 17. i 19. st. Svaka diskurzivna formacija pokazuje specifičan odnos znanosti i znanja, a arheološka analiza za cilj ima pokazati kako se neka znanost uklapa i funkcionira u elementu znanja. U ovom momentu 'igre' specificiraju se **odnosi ideologije i znanosti**. Upliv ideologije na znanstveni diskurs i samim time ideološko funkcioniranje znanosti se artikulira ondje gdje se *znanost pojavljuje na pozadini znanja!*⁹⁶ Odnos znanosti i ideologije je sljedeći:

- Ideologija i znanost se ne isključuju. Malo je diskursa koji su dali toliko prostora ideologiji kao što je to učinio klinički diskurs te diskurs političke ekonomije⁹⁷
- Upravo **proturječja**, nedostaci u teoriji mogu biti 'indikator' ideološkog funkcioniranja neke znanosti⁹⁸

⁹⁴ M. Foucault, *Arheologija znanja*, str.228.

⁹⁵ Ibid., str.229.

⁹⁶ Ibid., str.231.

⁹⁷ Ibid., str.232.

⁹⁸ Ibid., str.233.

5.1 Moć, mikrofizika i znanje

Foucault, početkom 1970.-ih piše o tome kako **moć i znanje 'oblikuju'** što je to kriminal, kazneno pravo te odnose pravnih, medicinskih i društvenih diskursa. Fokusira se na **transformaciju odnosa moći i znanja**. Proučavao je pitanja znanja i moći u arenama politike, kaznenog prava, kriminologije i 'penologije'. Diskurzivno znanje zahtijeva oblike moći koji će omogućiti klasifikaciju, vođenje evidencije, akumulaciju i sustavnu komunikaciju. Moć i znanje, kao takvi, se međusobno **isprepliću**, jedno je drugome **'imanentno'**, međusobno su povezani.⁹⁹ **Moć proizvodi znanje, odnosno, oni se međusobno impliciraju**. Odnosa moći nema bez polja znanja, te nema znanja koje ne pretpostavlja odnose moći.¹⁰⁰ Jako bitno napomenuti je kako na Foucaulta utjecao *F. Nietzsche* preko svoje *'književne moći'* i genealoške metode. Upravo je Nietzsche taj koji je odnos moći stavio u 'središte' filozofskog diskursa, dok se Marx fokusirao na odnos proizvodnje. Shodno tome, Foucault formulira moć kao temeljni odnos iz kojeg proizlazi moral. Za njega on nije proizvod univerzalnih načela istine ili 'nekakvih' transcendentálnih vrijednosti. Dakle, treba se istražiti svakodnevni život u pojedinim periodima povijesti kako bi se došlo do izvora moralnih i etičkih definicija. Filozofija i znanost koje su nastale tijekom prosvjetiteljstva – razvile se kroz modernu epohu, radikalno isključuju oblike mišljenja, jezika, udruživanja koja smatraju *aberantima* (ona koja odstupaju od normalnoga).¹⁰¹

„*Strukturalistička generacija*“ mislilaca, kojoj pripada i Foucault, izvršila je popriličan utjecaj na suvremenu socijalnu i humanističku znanost. Ono što je svakako od velikog značaja u Foucaultovom opusu jest njegova **analiza problema moći**. On nju analizira kao skup discipliniranih tehnika/tehnologija uz pomoć kojih društvo „*ovladava*“ nad cjelokupnim društvenim tijelom. Jasno, riječ je o „*mikrofizici moći*“. Zanimljivo je da je Foucault čak i „*odbacivao*“ strukturalističku ortodoksiju. Foucault se bavi „širokom paletom“ socijalno – povijesnih, filozofsko – epistemoloških i kulturno – antropoloških pitanja koja kao takva nadilaze svaku posebnu disciplinu. Upravo ga bavljenje, zanimanje, a i poimanje fenomena moći „*izdvaja*“ iz te „*grupe*“ strukturalista. Svakako da je zanimanje za subjekta i subjektivnost

⁹⁹ G. Turkel, „Law, power, and knowledge“, str.178.

¹⁰⁰ Ibid., str.179.

¹⁰¹ Ibid., str.172.

uvelike utjecalo na poimanje moći.¹⁰² Iz ovoga slijedi da se u samom središtu poimanja moći nalazi pitanje subjekta jer je Foucaultu naum pokazati kako se čovjek prepoznaje kao subjekt u pojedinim područjima životnog djelovanja, npr. u seksualnosti (o kojoj će biti više riječi u djelu – *Scientia sexualis*), te kako se spomenuta subjektivnost razvija u području modernih mehanizama nadzora, kazne, kontrole te pojedinih tehnologija moći. I upravo razumijevanje subjekta „*ide preko*“ moći. Foucault zapravo kritizira dva uobičajena (po njemu pogrešna) stajališta: *durkheimovsko – sociološko i pravno – formalističko*.

- *Durkheimovska* sociologija – smatra da društvena činjenica sama po sebi ima obvezujuću snagu, da ju društvu represivna dimenzija kao takva inherentna i da su razni oblici moći (politička, duhovna, obitelj – otac) očitovanje te inherentne represivnosti.
- Pravni – formalizam – samo je održiva moć koja je legitimna i koja svoju legitimnost izvodi iz zakona ili pak nekog autoriteta.

I *durkheimovsko i pravno stajalište*, smatra Foucault, „promašuju“ ono bitno, a to „bitno“ je provedba, **izvršenje** moći. U svome djelu „*Volja za znanjem*“ Foucault ukazuje na to da moć danas prodire u sve „pore“ društva, odnosno, moć kao takva djeluje na svim razinama. Upravo se spomenuto djelovanje objašnjava **mikrofizikom**. Naime, *mikrofizika* nam govori kako se moć ne „veže“ uz npr. suverenitet, zakon, državu i sl.¹⁰³ Foucault odbacuje tradicionalistički pojam moći koji se veže samo uz takozvane centre i strukture moći:

„Čini mi se da pod moći ponajprije valja razumjeti mnoštvo odnosa snaga koji su imanentni području u kojima se očituju i tvore njegovu organizaciju... Moć nije institucija i nije struktura, ona nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni; ona je naziv što se pridaje nekoj složenoj strategijsko situaciji u danom društvu“.¹⁰⁴

Institucije su važna čvorišta u rasprostranjenoj mreži odnosa sile i svaka institucija za Foucaulta zaslužuje pažnju jer **ima kapacitet za integracijom moći**, no one nisu glavni izvor moći. One proizvode, reproduciraju i distribuiraju znanje u skladu s vladajućim režimom istine. Svakako, Foucaultov koncept moći je u 'dodiru' s Webberovim poimanje iste – sve veća racionalizacija zapadnih društava, rapidno širenje birokratskih oblika organizacije u svim sferama društva, a ne samo u javnoj administraciji, pokazivanje modernih ljudi kao kotačića u ogromnom birokratskom stroju. No, Foucaultovo poimanje moći je šire od Webberovog – ona

¹⁰² Rade Kalanj, „Michel Foucault i problem moći“, *Revija za sociologiju*, 4(1-2/1993.), str.77.
<https://hrcak.srce.hr/154919>

¹⁰³ Ibid., str.78.

¹⁰⁴ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.65.

ne dolazi samo iz državnih struktura, ona nije moć samo odozgo, već je **prisutna na svim razinama te se događa u svakom trenutku**. Ona nije represivno – jednosmjerna, već produktivna – u svakoj točki svog djelovanja inducira protumoć: „*Ni kasta koja vlada, ni grupe koje kontroliraju državne aparate...ne upravljaju cijelom mrežom moći koja funkcionira u jednom društvu*“.¹⁰⁵ Bitno je napomenuti kako Foucault ne zanemaruje ulogu države:

„Ne želim reći da Država nije važna; ono što želim reći jest da odnosi moći, a otuda i analiza koja se mora provesti, moraju prekoračiti okvir Države...jer je Država, i sa svojom svemoći, i sa svojim aparatima, jako daleko od toga da prekrije čitavo realno polje odnosa moći...“.¹⁰⁶

Mikrofiziku moći Foucault na sjajan način implementira preko primjera kažnjavanja, odnosu u evoluciji istoga. Smatra kako je cilj javnih manifestacija kažnjavanja **izazivanje straha i respekta** prema nekoj personaliziranoj moći i upravo je tortura instrument vladavine. No, kada je došlo razdoblje klasicizma, druga polovica 18. stoljeća, situacija/pristup se promijenio i došlo se do humanističke reforme kaznenih postupaka. Događa se odmak od pretjeranog nasilja, zahtjeva se ukidanje „*spektakla okrutnosti*“. Spomenuto se događa sukladno s teorijom društvenih ugovora. Zločin sada biva promatran kao napad na društvo, a ne na suverena i potonji ima pravo osuditi zločin i odlučiti o adekvatnoj mu kazni. Dakle, kriterij je „*ljudskost svih sudionika*“ društvenog ugovora.¹⁰⁷

5.2. Moć kao 'vlasništvo' ili strategija

Također, kad je riječ o „vlasništvu“ moći, Foucault odbacuje koncept moći kao vlasništva. Kaže:

„...pretpostavlja da moć koja se provodi ne treba pojmit kao vlasništvo, već kao strategija....Moć se provodi više nego što se posjeduje, ona nije stečena i sačuvana povlastica vladajuće klase, već zbirni učinak njezinih strategijskih pozicija...Nad onima koji je ne posjeduju ona se vrši ne kao puka obaveza ili zabrana; ona ih zaposjeda i prožima, uzima ih kao svoj oslonac. Ti odnosi dolaze iz dubine društva...“.

Što Foucault pod ovime misli? On, Foucault djelovanje moći spušta na **najživotniju razinu**. Koja bi to bila najživotnija razina? To je razina tijela. Nad tijelom se provodi moć, i potonja na njega vrši neposredan utjecaj. Npr. moć ga obilježava, dresira, muči, prisiljava na poslove,

¹⁰⁵ Dinko Župan, „Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod“, *Časopis za suvremenu povijest* 41(1/2009), str.10. <https://hrcak.srce.hr/47998>

¹⁰⁶ Ibid., str.11.

¹⁰⁷ R. Kalanj, „Michel Foucault i problem moći“, str.79.

ceremonije i sl. Svrha moći je, možemo zaključiti, discipliniranje čovjeka, njegovog tijela, a društvo je poradi toga disciplinirano. Potkrjepa ovoj tezi je svakako i demografska politika. Spomenuto „disciplinarno“ društvo teži ka normalizaciji.¹⁰⁸ U tom cilju, cilju normalizacije, društvo se služi (znanošću) zdravstvom i školom, ustanovama i metodom administrativne dokumentacije, koji nas podređuju moći. Ovo nas dovodi do toga da se znanje i moć „međusobno oblikuju“ i njihov odnos kao takav je korelativan, a ne kauzalan. Jedno se ne svodi, a ni definira drugo. Jednostavno rečeno, oni se međusobno impliciraju. Bez znanja nema moći, a također, nema ni znanja koje neće pretpostavljati odnose moći. Foucault, vezano za odnos moći i znanja, navodi mnogo primjera: urbanizam, kriminologija, seksologija i sl. Djelotvornost strategije moći pokazuje preko primjera ustanova koje doživljavaju „procvat“ u 19. stoljeću. Riječ je o vojnim logorima, tvornicama, bolnicama, školama, zatvorima, centrima za *preodgajanje* i sl. Zajedničko tim ustanovama, „poveznica“, je opća norma, kažnjavanje, rehabilitacija i ponovno uključivanje pojedinca u društvo. Zadaća im je nadzor i strema ka „dresuri“. U ocrtavanju obrasca spomenute institucionalne normalizacije, Foucault se koristi J. Benthamovim konstruktom *Panopticona*. Riječ je o konstruktu „idealnog zatvora“ kojeg obilježava toranj u sredini koji je opasan, u krugu, s ćelijama. Svaka ćelija ima dva prozora, jedan za svjetlost, a drugi da se kroz njega iz tornja osobu može promatrati i da ona, također, vidi toranj, „koji sve nadgleda“. Zatvoreniku je jasno da ga netko može uvijek promatrati. *Panopticon* kao takav služi za definiranje odnosa moći svakodnevnice. U njemu se „utjelovljuju“ moć, znanje, kontrola tijela.¹⁰⁹ *Panopticon* je, prema Foucaultu, 'istinsko' utjelovljenje disciplinskog režima. Na tornju se nalazi svjetlo koje svijetli u svaku ćeliju, te se tako praktički zatvorenik pretvara u objekt informacije.¹¹⁰ Zanimljivost kod „koncepta“ *panoptikona* je što svaki „sudrug“ je samim time i čuvar. O čemu je riječ? Upravo su svi zahvaćeni u taj „stroj“, oni koji provode i oni na kojima se provodi moć. Moć kao takva je sveprisutna, proizvodi se svakog trenutka i u svakoj „točki“. Ona je posvuda, dolazi odasvud. Odnosi moći dolaze odozdo, *ascendentno – uzlazno*.¹¹¹ Foucault drži da model discipliniranja prožima sve društvene institucije i upravo je disciplinirani pogled – **arhetip moderne moći**. Bitan trenutak po pitanju nadzora je pojava zatvorske institucije u Francuskoj u kojoj je sada „**naglasak**“ na nadzorniku koji ima nadzor, nadgleda ćelije s tornja, dok njega zatvorenici iz

¹⁰⁸ R. Kalanj, „Michel Foucault i problem moći“, str.80.

¹⁰⁹ Ibid., str.81.

¹¹⁰ G. Turkel, „Law, power, and knowledge“, str.186.

¹¹¹ R. Kalanj, „Michel Foucault i problem moći“, str.82.

ćelija ne mogu vidjeti.¹¹² Upravo ova „nejednakost“ po pitanju vidljivost dovodi do toga da institucija zatvora kao takva ima zanimljive odnose moći. Naime, zatvorenici su u **neizvjesnosti konstantnog promatranja**. Riječ je o kontinuiranom, hijerarhiziranom i funkcionalnom nadgledanju koje je zapravo – **savršeno oko** kojemu ništa ne promakne. Taj model nadgledanja se implementira i na druge totalne institucije pa potom i na **društveno tijelo**. Zatvorska „**arhitektura**“ je vrlo pogodna za provođenje disciplinarne moći, a posebnu važnost, poseban segment je vizualni nadzor u mjestima kao što su zatvor i koje naposljetku rezultira treniranjem **samodisciplin**. To je sve moguće uz *permanentnu* izloženost promatranju. Dolazi do toga da objekti promatranja, zatvorenici u slučaju zatvora, počinju sami se disciplinirati, sami promatrati svoje ponašanje, a sve to kroz – **poslušnost**.¹¹³ I sada se zapravo dolazi do fenomena „mikrofizika moći“ – *sveprožimljuću nazočnost i svugdje prodiruću*.¹¹⁴

Foucault seks vidi kao specifični proizvod kojem ne želi poricati njego stvarni, biologijski korijen, već zapravo naglašava njegov „artificijelni“/umjetni moment koji kao takav „ide iznad“ biologije, organa, funkcija, anatomske – psihičkog segmenta itd.¹¹⁵ Moć ne pritišće samo kao neka snaga koja kaže ne, već njoj omogućuje da vlada, upravlja i da ju se prihvća to što **ona prožima tijela**, producira stvari, inducira zadovoljstvo, **stvara znanje, proizvodi diskurse**. Ona je produktivna mreža **koja prožima čitavo socijalno tijelo**.¹¹⁶ Od pojedinca se u njegovom konkretnom životu želi dobiti **produktivni** doprinos te je zato potrebno utjelovljenje moći **koja će doprijeti do njegova tijela, do njegovih gesta, stavova, svakodnevnih ponašanja**.¹¹⁷ Istina nije izvan moći, niti bez moći, ona je od ovog svijeta te sadrži obvezatne efekte moći, a svako društvo ima svoj režim istine, svoju opću politiku istine odnosno tipove diskursa koje prihvaća i čini da funkcioniraju kao istiniti. Također ima mehanizme i instance koji omogućuju da se razlikuju istiniti ili pogrešni izričaji, tehnike i postupke koji se koriste da se dođe do istine.¹¹⁸ U kontekstu sveprisutnosti moći, Foucault govori o *fenomenu otpora moći* i tu valja spomenuti najizrazitije borbe u suvremenom svijetu. Prije svega, riječ je o borbi protiv raznih oblika podčinjavanja subjektivnosti u vidu: osporavanje muške moći nad ženama, roditelja nad djecom, psihijatrije nad duševnim bolesnicima, medicine nad društvom i sl. Ono što ih sve karakterizira je otpor autoritetu. Tim borbama je cilj dovesti u pitanje „*privilegij znanja*“,

¹¹² Ozren Biti, „Nadzor nad tijelom: fukoovski pristup sportu“, *Metodički ogledi : časopis za filozofiju odgoja* 19 (1/2012), str.40. <https://hrcak.srce.hr/94721>

¹¹³ Ibid., str.41.

¹¹⁴ Z. Zeman, „Michel Foucault, Znanje i moć“, str.252.

¹¹⁵ Ibid., str.253.

¹¹⁶ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.151.

¹¹⁷ Ibid., str.155.

¹¹⁸ Ibid., str.160.

formu moći koja zloupotrebljava legitimaciju istoga (znanja). Nisu protiv znanja, već protiv toga kako znanje cirkulira i funkcionira. Cilj im je svakako „otkriti“ TKO SMO TO MI? Idu protiv ekonomske i ideološke države koju ne zanimamo mi „individualno“, i protive se „*administrativnoj inkviziciji koja nam određuje identitet*“. „*Najkristalnije*“ rečeno, cilj im je borba protiv klasificiranja pojedinaca u kategorije, privezivanja za identitete, **nametanja zakona istine** koji su potonji prisiljeni priznati – podvrgavanja ljudi kontroli i zavisnosti. Govoreći o moći, potrebno je reći što bi onda, kako na nju gleda, država trebala biti? Država je po njemu „**institucionalna integracija odnosa moći**“.¹¹⁹ Posebno u toj „političkoj racionalnosti“ Foucault naglašava teoriju '*rasion d etat*' kojoj cilj nije postizanje sreće i održavanje vladara, već stremi ka **podređivanju strogoj disciplini individualnih subjekata**. Njoj snagu daju raznovrsna korisna znanja u vidu proizvodjenja **upravljačke volje - governmentálnost**. To su **znanja** demografije (o stanovništvu), klimi, okolini i sl. Država je **splet kapilarnih mehanizama** koji će oblikovati pojedinca, proizvoditi.¹²⁰ Ona kao takva je: „*juridičko – diskurzivni sklop*“, sklop koji se koristi prisilom. Riječ je o političkoj racionalnosti. Racionalnosti u vidu kompleksnog skupa tehnika, tehnologija, instrumenata i procedura koje služe za objektiviranje moći, što implicira oblikovanje subjekata u društvu.¹²¹

5.3 'Scientia sexualis' – znanost o seksu

Seksualni i ljubavni odnosi, kakve danas poznajemo, zasigurno dosta duguju semantici koja je iste proučavala. Disciplina o ljudskoj seksualnosti se razvila poradi „*binarne*“ podjele na prirodu i kulturu. Naime, upravo nam je odnos prirode i kulture ključan za proučavanje seksualnosti. Po T. Eagletonu, kultura je **izvedenica** iz prirode, a prirodu ne možemo shvaćati kao '*oponenta*' kulturi, već kao njezin **imanentni** dio. Mi možemo očekivati jaki otpor poretku koji će nijekati naše potrebe. Riječ je o prirodnim potrebama koje imamo poradi našeg tijela. Kada se govori o seksualnosti „na odmet“ nije predstaviti tri „struje“ odnosno škole proučavanja iste. To su: esencijalistička, socijalno – konstruktivistička i interakcionistička.¹²² Esencijalistička na seksualnost „gleda“ kao na nešto prirodno, neizbježno i nadasve **biološki**

¹¹⁹ R. Kalanj, „Michel Foucault i problem moći“, str.83.

¹²⁰ Ibid., str.84.

¹²¹ Ibid., str.85.

¹²² Tea Škokić, „Znanstveno discipliniranje ljubavi“, *Etnološka tribina : Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 34-35 (27-28/2005), str.23. <https://hrcak.srce.hr/27564>

određeno. 'Ona' se poziva na biološki determinizam.¹²³ Zanimljivi, a ujedno i kontroverzni fenomen je seksualna orijentacija. Evolucionisti drže kako je homoseksualnost dugoročno nemoguća jer, naposljetku je biološki ne održiva. No, u ovom članku (kojim sam se poslužio), stoji da je 4 – 17 % ljudi homoseksualno orijentirano. Ovo objašnjenje je kompromis između medicinskih i kulturoloških istraživanja. Temelj teorijskog razumijevanja svijeta i ljudi koju provode *konstruktivisti* je sintagma o društveno *konstruiranoj* stvarnosti. Seksualnost kao takva je utemeljena u biološkim nagonima, međutim, ona nije univerzalni fenomen kako u povijesnim vremenima tako i u kulturnim prostorima. Ona je *kreirana* kulturom, za koju ista određuje ponašanja i veze, a naposljetku i **učí članove što je seksualno**.¹²⁴ Američko stanovništvo u jednom intervjuu se pokazalo kao *sodomično* i bračno nevjerno što je *interakcioniste* navelo na fokus „*seksualnog identiteta*“. Nije cilj više objasniti na koji način društvene norme ograničavaju i uvjetuju seksualni impuls, već kako čovjek pregovara o seksualnosti. Preokret se dogodio u definiciji *izvan normativnog* ponašanja koje je sada postalo identitet pojedinca (ne više bolest). Na ovom mjestu dolazimo do fenomena slobodnog izbora što dolazi u „vezu“ s Foucaultovom genealogijskom rekonstrukcijom ljudskog znanja i moći. „Zgodno“ je spomenuti kako se funkcionalisti povezuju s Freudovom psihoanalizom prema kojoj određeno društvo *donosi norme kojima je cilj kontrolirati svoje članove i njihove seksualne impulse*.¹²⁵ Foucaultu je cilj, kada istražuje povijest diskurzivnih formi znanja na zapadu, promjena perspektive razumijevanje same povijesti. **S promjenom perspektive mijenja se i način mišljenja povijesti**.¹²⁶ 'Do Freuda', diskurs o seksu često biva zamagljen, a činjenica da se o seksu nastojalo govoriti s čistog i neutralnog stajališta znanosti je *ključno*. Ta je **znanost** počivala na *izbjegavanju*, koja se poradi svoje nesposobnosti 'okrenula' njegovim skretanjima, izopačenjima, bizarnostima, patologiji i sl. **Znanost** je i najmanjim oscilacijama spolnosti pripisivala '*zlo*' koje će se odraziti na budućnost (naraštaje). Odnosno, smatrala je *nastranosti opasne* po društvo.¹²⁷ **Tako se znanost 'povezala' s medicinskom praksom koja je podređena moćima poretka!** Seks se u 19. stoljeću 'upisuje' u dva registra: biologija reprodukcije i medicinska seksualnost.¹²⁸ Diskurs o seksu je u 19. stoljeću prožet **lakovjernostima i sustavnim zasljepljivanjem**, odnosno, odbijalo se **razumjeti!** Bitno je razjasniti – ljudi nisu zatvarali oči i uši da bi se zavaravali, već je po pitanju spolnosti

¹²³ T. Škokić, „Znanstveno discipliniranje ljubavi“, str.24.

¹²⁴ Ibid., str.25.

¹²⁵ Ibid., str.26.

¹²⁶ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.221.

¹²⁷ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.39.

¹²⁸ Ibid., str.40.

napravljen golemi aparat za proizvođenje istine te je to dovelo do toga da *spolnost više nije bila stvar osjećaja i užitka, već se poprimila konture činjenice koja je korisna ili opasna, dragocjena ili zastrašujuća*. Odnosno, **seks je postao znanost**.¹²⁹ Za Foucaulta se subjekt određuje povijesnom tvorbom **procesa subjektiviranja**, a to je i eksplicitno rekao na predavanju u Tokyu 1978. godine:

*„U svojem radu o Povijesti seksualnosti želio sam napisati upravo povijest znanosti o seksualnosti, te scientia sexualis, ali ne o tome, da budem precizan, u čemu se sastoje njezini razni pojmovi, teorije i tvrdnje – to bi bila zadaća prave enciklopedije. Postavljam pitanje, međutim, zašto su zapadnjačka društva ili, da kažem europska društva, imala potrebu za znanošću o seksualnosti ili iz kojih se razloga tijekom toliko puno stoljeća sve do danas pokušava stvoriti jedna znanost o seksualnosti. Drugim riječima, zašto mi Europljani želimo i stoljećima smo željeli znati istinu o našoj spolnosti umjesto da intenziviramo užitak?“*¹³⁰

Od Freuda pa do Foucaulta nije bilo momenta/autora koji će podignuti „prašinu“ po pitanju seksualnosti. Upravo Foucault kao *postrukturalist* **osigurava aktualiziranje** pitanja/teorija seksualnosti.¹³¹ Foucault je, uz ostalo, poznat i poradi shvaćanja odnosa moći i seksualnosti. Nije nepoznata činjenica da se o seksu, seksualnost, nije baš smjelo govoriti i da je taj fenomen bio podvrgnut *represiji*. Do prevrata dolazi u trenutku kada Foucault seks/seksualnost objašnjava kao **posljedicu, a ne kao uzrok diskursa**. Spomenuti diskursi su u vezi s društvenim praksama i institucijama. Što ovo znači? Znači da je riječ o **proizvodnji seksualnosti pomoću diskursa moći**. Ono što je zanimljivo za uvidjeti je kako se seks „stvara/proizvodi“ diskursima svećenika, medicinara, birokrata i sl., odnosno kako se **seks kultivira**. Foucault je rekao kako se svaku misao, želju, žudnju koja je povezana uz seksualnost trebalo ispovjediti, priopćiti i naposljetku od toga stvoriti diskurs. Spolni je život **uvjetovan** kodovima, preporukama kršćanskih pastora i građanskog zakona. Naime, u 18. stoljeću spolni je život bio **određen pravilima** te je bračni život bio „*pod paskom*“ uputa **GDJE, KADA I KAKO** općiti sa ženom/mužem. Ovo će dovest do **medikaliziranja** ljubavi. Za Foucaulta je buržujско društvo, društvo koje je perverzno. On tu spominje medicinsko katalogiziranje koje je stvorilo „sveske“ kojima je cilj imenovati i definirati nastranosti poradi **kontroliranja**, javnog prokazivanja i liječenja.¹³² **Postavlja se pitanje zašto mišljenje koje je u formi znanstvenog znanja postaje jedini legitimni diskurs modernosti svijeta**, a shodno tome, zašto se tijelo smatra objektom **znanstvene konstrukcije**? Fokus je na *tehnoznanstvenoj* konstrukciji čistog

¹²⁹ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.41.

¹³⁰ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.223.

¹³¹ T. Škokić, „Znanstveno discipliniranje ljubavi“, str.26.

¹³² Ibid., str.27.

mišljenja bez tijela.¹³³ Gledajući kroz povijest, nailazimo na dva procesa proizvodnje istine o seksu. 'Prvo' tu su društva: Kina, Japan, Indija, Rim, arapsko – muslimanska društva – uz koja 'vežemo' **ARS EROTICU**. *Istina je „izlučena“ iz samog užitka*. Potonji (užitak) se uzima u obzir u odnosu na sebe sama, a ne u odnosu prema nekom apsolutnom zakonu koji dopušta odnosno zabranjuje. Sadašnja civilizacija ne 'baštini' *ars eroticu* već prakticira *scientiu sexualis*.¹³⁴ U 20. st. u zapadnom društvu dolazi do fenomena *scientia sexualis*, razvijanja **znanstvene**, proceduralne, javne istine o seksu. Uz to, razvilo se i priznanje, priznanje u vidu tehnika. Ono je mehanizam '*kliničkog osluškivanja*' koji seksualnost shvaća kao prirodno mjesto terapije koja normalizira, '*ukroćava*' društvo. Foucault, nadalje, tvrdi kako moć (pod **utjecajem diskursa, znanosti**) **može zabranjivati seks, uvesti cenzuru istoga, zabranu i propise, a sve to može provoditi na svim razinama**.¹³⁵ Dakle, zanimljiv je pogled na seksualnost kroz povijest. U Grčkoj i Rimu (antika) 'vlada' diskurs umijeća erotike i kulta tijela, a u srednjem vijeku kršćanstvo zabranjuje seksualnost i užitak u ime duhovnosti! Moderno doba pak u klasičnom načinu egzistencije preuzima kršćansku moralnu zabranu tjelesnosti te ga još čvršće dovodi do moralne askeze sve do 19. st. Potom se 'javlja' Freud u 20. st. s idejom **oslobođenja** želje od represivnosti poretka.¹³⁶ Sekularizacija seksualnosti pojavljuje se s političkom tehnologijom upravljanja životom.¹³⁷ Za 'potrebe' provođenja istine, jedna od najcjenjenijih tehnika na zapadu je **priznanje**. Mi smo, smatra Foucault, '*priznavajuće*' društvo. Ono je našlo svoje mjesto u medicini, pedagogiji, obiteljskim odnosima, ljubavnim vezama, priznavanju zločina, grijeh, vlastitih misli i želja, snova, djetinjstva i sl. Dakle, priznajemo, **ili smo pak prisiljeni priznati**. Zar je čovjek, životinja prisiljen priznati? Prisiljeno je kad nije spontano, odnosno, kad nije „motivirano“ nekim unutarnjim nagonom.¹³⁸ **Priznanje kao takvo je dobar primjer da istina nije slobodna po prirodi, već je njeno događanje/objelodanjivanje u potpunosti ovisno o odnosima moći (sustavu, znanosti)**.¹³⁹ Ljudima stoga seks postaje povlašteni predmet ispovijedanja. Instanca koja je 'sudac', zahtjeva priznanje, procjenu i intervenira u presuđivanju, kažnjavanju i sl.¹⁴⁰ Zanimljiva 'stavka' kako su upravo seksualnost i ljubav „izvršno plodno tlo“ za **prozivanje nepoćudnih i neposlušnih pojava**.¹⁴¹ Ono što upravlja proizvodnjom istinitog diskursa o seksu je, kako je spomenuto,

¹³³ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.223.

¹³⁴ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.42.

¹³⁵ T. Škokić, „Znanstveno discipliniranje ljubavi“, str.28.

¹³⁶ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.229.

¹³⁷ Ibid., str.230.

¹³⁸ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.43.

¹³⁹ Ibid., str.44.

¹⁴⁰ Ibid., str.45.

¹⁴¹ T. Škokić, „Znanstveno discipliniranje ljubavi“, str.32.

priznanje.¹⁴² Malo pomalo **oblikovao se arhiv seksualnih užitaka** te su zapadna društva počela voditi zapisnik o svojim užicima, ustanovili klasifikaciju, opisali svakodnevne nedostatnosti, bizarnosti i sl.¹⁴³ Koliko se seksualnost 'sa svime povezivala' govori činjenica, navodi Foucault, da nema bolesti ili fizičkog poremećaja u 19.st. za koje se nije povukla paralela sa seksualnošću. Seksualna se uzročnost pripisivala 'banalnim' fenomenima: loše dječje navike, *ftiza* odraslih (~tuberkuloza pluća).¹⁴⁴ Foucault tvrdi da 'oni', stručni pojedinci, koji slušaju one koji su u ulozi 'priznanja', su gospodari istine, a ne toliko gospodari oprosta. Oni poradi momenta priznanja i, posljedično tome, njegova tumačenja, **stvaraju DISKURS ISTINE**. Po priznanju 'se javlja' i medikalizacija – definiranje bolesnog, spol kao područje visoke patološke krhkosti. Priznanje će, smatra Foucault, postati neophodno te će ga zahtijevati liječnik radi dijagnoze i za liječenje. Istina da bi bila djelotvorna – ljekovita, mora biti izrečena na vrijeme liječniku.¹⁴⁵ Suvremeno društvo (kao što je rečeno) je stvorilo *scientiu sexualis*, raskidajući s *ars eroticom*, a *scientia sexualis* zadržava obred ispovijedanja koji se na Zapadu 'vezao' uz kršćanstvo i objelodanjivanje istine o spolu. Seksualnost je definirana kao da je područje u koje mogu podrijeti patološki procesi i naposljetku područje koje iziskuje terapijske intervencije.¹⁴⁶ Društvo 18. st., buržujsko – kapitalističko – industrijsko je upotrijebilo cijeli aparat kako bi o seksu **stvorilo istinite diskurse** – da o njemu **oblikuje ispravnu istinu** – da ga se uvrsti u uređeni poredak znanja. Upravo se u diskursu o seksu razvija uzročnost o subjektu, istina o subjektu u drugome koji zna, znanje o njemu što on sam ne zna. „**Mi, liječnici**“, mu **kazuju njegovu istinu** (*subjektovu*) o onome što im on kaže (odgonetavaju).¹⁴⁷ Foucaulta zanima to da uvidi, na slučaju seksualnosti, oblikovanje političke ekonomije, volje za znanjem. Da se prvo analiziraju pozitivni mehanizmi koji proizvode znanje, koji umnožavaju diskurse, koji naposljetku uvode užitak i **stvaraju moć** te kako na kraju dolazi do zabrana.¹⁴⁸ Kapitalizam – društvo u njemu, **nastoji regulirati tijelo**. Tehnike discipline stvaraju „alat“ za suptilnu kontrolu. Ovdje se zapravo opet referira na *Benthamov panoptikon*. Riječ je o nadziranju tijela u procesu rada te u institucijama poput bolnica i zatvora. Uočava se 'opet' **mikrofizika moći** koja je usmjerena na metode normiranja, zabrane i kazne. Spomenuto dovodi do **normalizacije** društvenih odnosa podčinjavanja!¹⁴⁹ Disciplina i nadzor nad seksualnošću postaje novo područje represija koja ne

¹⁴² M. Foucault, *Znanje i moć*, str.46.

¹⁴³ Ibid., str.47.

¹⁴⁴ Ibid., str.48.

¹⁴⁵ Ibid., str.49.

¹⁴⁶ Ibid., str.50.

¹⁴⁷ Ibid., str.51.

¹⁴⁸ Ibid., str.53.

¹⁴⁹ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.225.

dolazi ni izvana ni iznutra! Za Foucaulta kršćanstvo nije izvor povijesnog nazatka u odnosu na slobodu tjelesnog iskazivanja spolnosti, već je ono nastanak povijesne kulture discipliniranja i obuzdavanja nagonске strukture čovjeka.¹⁵⁰ Povijest seksualnosti je rješenje zagonetke zašto je kultura zabrane pohotljivog užitka na zapadu postala svjetsko – povijesnim dispozitivom moći, a ključ je kršćanstvo. S njim, kršćanstvom, uviđamo nastanak novih društvenih odnosa poslušnosti i stroge zabrane užitka. Odnosno, riječ je o duhovno – političkoj moći vladanja, a kasnije Foucault to zove dispozitiv **vladanja – *gouvernementalitet***.¹⁵¹ U 18.st. diskurs o seksu dobiva politički, ekonomski i tehnički poticaj i to u vidu analize, *proračunljivosti*, klasifikacije i specifikacije i sl. Po Foucaultu, seks nije samo predmet prosuđivanja već i predmet **upravljanja**, koji se izdiže do javne moći i koji mora dospjeti u nadležnost analitičkih diskursa. Seks u 18. st. postaje stvar policije.¹⁵² Odavno je 'vrijedilo' da zemlja/država koja želi biti bogata, prosperitetna, treba biti napućena – imati što više stanovništva, no danas društvo tvrdi da uz vrlinu i broj građana, je bitan i **način kako stanovnici koriste svoju spolnost**.¹⁵³ Nije stvar da se o spolnosti govori manje, već o spolnosti govore 'drugi' i govori se drugačije. Govore s drugih stajališta kako bi se postigli drugi učinci.¹⁵⁴ Upravo Foucault to potkrepljuje:

*„Nije li, naime, uvođenje seksa u diskurs udešeno za zadaću da se iz zbilje **protjeraju** oblici seksualnosti koji nisu podvrgnuti strogoj ekonomiji reprodukcije...Posredstvom toliko diskursa umnožene su sudske osude sitnih izopačenosti; seksualna je nepravilnost pripojena duševnoj bolesti; od djetinjstva do starosti određena je norma spolnog razvoja i brižljivo su označena sva moguća odstupanja; organizirani su pedagoški nadzor i liječnička skrb...“¹⁵⁵*

Nije riječ jedino o diskursu seksa, smatra Foucault, već o mnoštvu što je proizveo niz aparata koji djeluju u raznim institucijama. Tako je došlo do eksplozije diskurzivnosti – demografija, pedagogija, biologija, medicina, psihijatrija, psihologija, moral, politička kritika i sl. Da bi se uopće govorilo o seksu potrebno je bilo mnogo poticaja i prinudnih mehanizama upravo poradi temeljne zabrane.¹⁵⁶ Čini se da su 'moderna' društva odlučila govoriti o seksu kroz prizmu tajne.¹⁵⁷ Foucault drži da je njegova epoha bila začetnicom seksualnih heterogenosti, a do kraja 18. st. postojala su 'tri eksplicitna koda' koja su određivala seksualne postupke: **kanonsko pravo, kršćanski pastoral i građanski zakon**. Svaki od njih je 'uređivao' što je dopušteno, a

¹⁵⁰ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.226.

¹⁵¹ Ibid., str.227.

¹⁵² M. Foucault, *Znanje i moć*, str.20.

¹⁵³ Ibid., str.21.

¹⁵⁴ Ibid., str.22.

¹⁵⁵ Ibid., str.28.

¹⁵⁶ Ibid., str.27.

¹⁵⁷ Ibid., str.28.

što ne. Riječ je o propisima: bračna dužnost, način na koji se ista promatra, nepotrebna ili nedolična milovanja, njezina plodnost i način na kojim se služe. Naime, spolni život bračnog para je bio 'pretrpan' pravilima i preporukama. Ako bi se dogodilo 'prekoračenje' ili rušenje bračnih pravila, npr. traženje 'neobičnih' užitaka – rezultat je osuda. Sudovi (znanost) su u 'to vrijeme' imali 'moć' **osuditi** homoseksualnost, nevjerstvo, brak bez roditeljskog pristanka i sl.¹⁵⁸ Zanimljiv je odnos npr. prema 'hermafroditizmu' (dvospolnost, jedinka posjeduje i muške i ženske spolne organe¹⁵⁹) – oni su smatrani zločincima poradi građe koju u ovom slučaju nisu čak ni sami birali.¹⁶⁰

U djelu „**Volja za znanjem**“ Foucault drži da seksualnost predstavlja životno područje na kojemu je moć u ulozi „**bio – moći**“, odnosno, „**moć na životom**“. ¹⁶¹ Foucault to čak i precizira kada kaže:

“Riječ je zapravo o tome da se definiraju strategije moći koje su imanentne volji za znanjem. Da se na izričitom slučaju seksualnosti oblikuje 'politička ekonomija' volje za znanjem“.

Sukladno rečenom, odnos znanja i moći kao takav za sobom implicira i definiciju istine koja će biti drugačija od klasične:

*„Istina nije izvan moći, niti bez moći... Istina je od ovog svijeta, ona je stvorena zahvaljujući mnogostrukim prisilama. I sadrži obvezatne efekte moći“.*¹⁶²

Preko 'fenomena' seksualnosti, uviđamo vrijeme/moment 'represije'.¹⁶³ Upravo spomenuto doba Foucault povezuje s **razvojem kapitalizma – buržuskog poretka**. Nadalje, kaže:

*„ako je seks potisnut s toliko strogosti, onda je to zbog toga što je on nespojiv s općim i intenzivnim uključivanjem u rad; u epohi kada se radna snaga sistematski iskorišćuje, može li se dopustiti da se ona rasipa na užitke, osim one minimalne koji joj omogućuju da se reproducira?“*¹⁶⁴

Foucault u djelu '**Znanje i moć**' govori kako nakon „svijetla“ dana dolazi **sumrak**. Npr. seksualnost kao takva biva '**zatočena**', o njoj se šuti, '**stjerana**' je u stan, a bračni par joj nameće zakon. Nameće se kao **obrazac**, norma, **prisvaja si istinu**.

„Propisi o neuljudnom, opscenom, nedoličnom bili su posve labavi usporedimo li ih s propisima 19.st. Izravne geste, razgovori bez stida, vidljiva prekoračenja, pokazivanja i olako spajanje anatomskih

¹⁵⁸ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.29.

¹⁵⁹ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=16804>

¹⁶⁰ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.30.

¹⁶¹ Z. Zeman, „Michel Foucault, *Znanje i moć*“, str.249.

¹⁶² Ibid., str.250.

¹⁶³ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.8.

¹⁶⁴ Ibid., str.9.

svojstava, snalažljiva dječurlija koja naokolo švrlja bez nadzora i užasavanja dok se odrasli smiju; tijela su se kočoperila.“¹⁶⁵

Onaj koji je neplodan i koji se pokazuje, postaje '**nenormalan**' te dobiva status za koji će snositi posljedice.¹⁶⁶ Zanimljivo, govoreći o seksualnosti, kako su oni koji slušaju druge kada govore o svom seksu, stekli bogatstvo, dali svoje uši u 'zakup'!¹⁶⁷ Foucault se pita –

*„Kojim smo zavojitim putem dospjeli dotle da tvrdimo kako je seks negiran, da uporno pokazujemo kako ga skrivamo, da govorimo kako ga prešućujemo, i to tako što ga formuliramo u eksplicitnim riječima, ističemo u njegovoj najogoljenijoj zbiljnosti, afirmiramo u pozitivnosti njegove moći i njegovih učinaka? Posve je opravdano zapitati se zbog čega smo tako dugo povezivali seks i grijeh – valjalo bi tek vidjeti kako se oblikovala ta teza i kloniti se općih ishitrenih izričaja da je seks 'osuđen' – no također bi se trebalo zapitati što se i danas tako žestoko okrivljujemo da smo nekoć od njega napravili grijeh?“*¹⁶⁸

Foucaulta zanima funkcioniranje i razlog postojanja **poretka moć – znanje – užitak** na kojega se 'oslanja' naš diskurs o ljudskoj seksualnosti. Ono što je bitno po Foucault je

*„...da se razmotri činjenica da se o njemu govori, da se prouče oni koji o njemu govore, mjesta i stajališta s kojih se o njemu govori, **institucije** koje potiču da se o njemu govori, koje pribiru i šire ono što se o njemu govori, **ukratko – globalna 'diskurzivna činjenica', uvođenje seksa u diskurs.**“*¹⁶⁹

U ovom 'traganju' bitno je izlučiti „**volju za znanjem**“ koja je kao takva oslonac i sredstvo diskursa.¹⁷⁰ Spomenuta volja za znanjem je 'krenula' ka **stvaranju znanosti o seksu**.¹⁷¹ Seks, zakriven jezikom koji biva 'pročišćen', smatra Foucault, dopijeva u nadležnost diskursa koji ga pritješnjuje i ne dopušta mu odgodu. Došlo je do toga da se ne ispovijedaju samo nezakonite radnje, već je postavljen 'imperativ' – nastojanje da se od vlastite želje napravi diskurs.¹⁷² Seks od 17. st. 'izaziva' jednu vrstu diskurzivne **nadraženosti**, a ti se diskursi 'umnožavaju' upravo tame gdje se moć očituje. 'Nailazimo' na sredstva za slušanje i bilježenje, procedure za promatranje, ispitivanje i sl.¹⁷³ Krajem 18. st. uočava se 'fenomen' grupe ljudi koji **tumaraju po 'međuprostorima'**, onih koji su progonjeni. Riječ je o 'odviše živahnoj djeci', smetenim gimnazijalcima, okrutnim i suludim muževima, šetačima čudnih poriva i sl. Spomenuti liječnicima otkivaju svoju opačinu, 'bolest' te ih se veže uz luđake. Baštine epitete moralnog

¹⁶⁵ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.7.

¹⁶⁶ Ibid., str.7.

¹⁶⁷ Ibid., str.10.

¹⁶⁸ Ibid., str.11.

¹⁶⁹ Ibid., str.13.

¹⁷⁰ Ibid., str.13.

¹⁷¹ Ibid., str.14.

¹⁷² Ibid., str.17.

¹⁷³ Ibid., str.26.

ludila, genitalne neuroze, izroda i sl.¹⁷⁴ Medicina, po pitanju seksualnosti, je svakako od 18. stoljeća pa nadalje odigrala 'bitnu' kariku. Ona, smatra Foucault, prodire u užitke bračnog para te je izumila funkcionalnu i mentalnu patologiju koja nastaje iz nepotpunih spolnih radnji – preuzela **upravljanjem** nad njima!¹⁷⁵ **Lov** na seksualne izopačenosti' doveo je do novo određivanja pojedinaca, npr. sudionik *sodome* biva sudskim predmetom.¹⁷⁶ Postavlja se pitanje: „*Je li obitelj 19.st. doista monogamna i bračna ćelija?*“. Možda u izvjesnoj mjeri. No, ona je i splet užitaka – moći artikuliranih prema brojnim odrednicama i s promjenljivim odnosima.¹⁷⁷ Institucije kao škola i psihijatrija sa svojim osobljem, hijerarhijom, prostornim razmještajem, sistemom nadzora tvore poseban način **igre moći i užitaka** te omeđuju seksualnu zasićenost. Mnogostruki oblici seksualnosti tvore korelat određenih procedura moći: liječnik – bolesnik, psihijatar – pacijent i sl. Moć i užitak se ne poništavaju, nisu jedan drugome 'oponent', već se nadovezuju i isprepliću.¹⁷⁸ Modernim društvom je prestala represija nad seksom, te se uočava **bujanje mnogovrsnih seksualnosti**.¹⁷⁹ Uz znanje, bitan segment je moć. **Moć je ono što seksu nalaže njegov zakon**. Tim zakonom je seks podveden k binarnom ustrojstvu: slobodan – neslobodan, dopušten – zabranjen. Moć funkcionira izričući pravilo putem jezika ili pak diskursom. Spomenuta moć bi se mogla naći u obliku **zakonodavstva**, a njeno djelovanje bi bilo pravno – diskurzivnoga tipa!¹⁸⁰ Moć bi nad seksom, smatra Foucault, djelovala **kapilarno** (**~mikrofizika moći**), bez obzira na institucije, uz pomoć zakona, cenzure, zabrane te od obitelji do oca, od suda do svakodnevnih kazni i sl.¹⁸¹ Pravo se stoga i shvaća kao oblik moći, a moć se, navodi Foucault, provodi u obliku prava. Želja se poima u odnosu spram moći koja je pravna i diskurzivna.¹⁸² Foucault (kao što je rečeno) moć ne „želi“ shvatiti kao skup institucija i aparata koji jamče podčinjenost građana, već mnoštvo odnosa snaga koji su imanentni području u kojem se očituju. Kada se kaže da je moć posvuda to onda znači da **odasvud dolazi**, a ne da sve obuhvaća.¹⁸³ Ona se provodi polazeći od bezbroj točaka.¹⁸⁴ Kada se govori o seksualnosti u kontekstu odnosa moći, ona nije 'najprigušeniji' element, nego jedan od elemenata koji je obdaren **instrumentalnošću – upotrebljiv za manevre**, najrazličitije strategije. Od 18. stoljeća,

¹⁷⁴ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.31.

¹⁷⁵ Ibid., str.32.

¹⁷⁶ Ibid., str.33.

¹⁷⁷ Ibid., str.35.

¹⁷⁸ Ibid., str.37.

¹⁷⁹ Ibid., str.38.

¹⁸⁰ Ibid., str.59.

¹⁸¹ Ibid., str.60.

¹⁸² Ibid., str.63.

¹⁸³ Ibid., str.65.

¹⁸⁴ Ibid., str.66.

navodi Foucault, mogu se razlikovati četiri strategijske cjeline koje povodom seksa razvijaju dispozitive znanja i moći:

- Histerizacija ženskog tijela – žensko tijelo biva analizirano, kvalificirano i diskvalificirano; tijelo koje je dovedeno u komunikaciju s društvenim tijelom – osigurati plodnost; tijelo koje je u odnosu s obiteljski prostorom i životom djece – stvara djecu i za njih jamči biološko – moralnom odgovornošću kroz cijelo odgoj. Najvidljiviji oblik histerije je *živčana* žena!
- *Psijhijatrizacija* spolnog užitka – spolni nagon je izdvojen kao biološki i psihički nagon, te je provedena klinička analiza svih oblika anomalija koje se mogu pojaviti – za sve anomalije pronađena je korektivna tehnologija!
- *Pedagogizacija* dječjeg seksa – fizička, moralna, kolektivna i individualna je opasnost da se djeca odaju ili su sklona se odati seksualnim aktivnostima (ovdje se misli na masturbiranje). Stoga, roditelji, odgojitelji, liječnici, psiholozi preuzimaju odgovornost za taj ugroženi 'zametak'.
- Socijalizacija *prokreativnih* ponašanja – ekonomska socijalizacija, poreske mjere što se nameću plodnosti parova; stavljanje parova pred odgovornost cijelog društva – politička socijalizacija¹⁸⁵

Želimo li je sagledati kroz prizmu mehanizma represije, seksualnost, uočavaju se, prema Foucaultu, dva prijeloma:

- Tijekom 18. st. nastanak velikih zabrana, uvažavanje isključivo zrele i bračne seksualnosti, imperativ pristojnosti, obvezatno izbjegavanje tijela, ušutkivanje i sramežljivost jezika
- 19. st. mehanizmi počinju popuštati, prelazak ka toleranciji spram predbračnih i izvanbračnih odnosa, ublažava se diskvalifikacija perverzних¹⁸⁶

¹⁸⁵ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.73.

¹⁸⁶ Ibid., str.80.

6. 'Governmentality' – upravljanje

'Zgodno' je da o '**governmentalnosti**' krenemo etimološkim putem. U spomenutom pojmu se spajaju dva 'manja' pojma – 'govern' (upravljanje) te mentalitet. Njihovim spajanjem dobivamo upravljanje.¹⁸⁷ Nadalje, Foucault se preko primjera života *Septimija Severa*, rimskog cara, pita:

„Kako bismo, naime, mogli vladati ljudima ako ne znamo, ako ne poznajemo, ako se ne informiramo, ako nemamo spoznaje o poretku stvari i ponašanju pojedinaca?“

Dakle, kako upravljati ako ne poznajemo ono čime upravljamo?¹⁸⁸ Vršenje vlasti često prati očitovanje **istine** shvaćeno u tom veoma širokom smislu te Foucault pokušava naći riječ koja odgovara očitovanju istine. Tu riječ nalazi u pojmu „**aleturgija**“ – skup mogućih postupaka, verbalnih ili neverbalnih, pomoću kojih **rasvjetljujemo** ono što je postavljeno kao istinito u odnosu na lažno, skriveno, neizrecivo. *Apropo* ovoga, izgleda da nema vršenja vlasti bez **aleturgije**. Jedan od mogućih slučajeva pomoću kojih se može istina očitovati je **znanost, znanstvene doktrine, objektivno znanje**.¹⁸⁹ Danas uvidamo vršenje vlasti koje je racionalizirano kao umijeće upravljanja koje se oslonilo na objektivne spoznaje kao što su znanje iz političke ekonomije, društva, demografije i sl.¹⁹⁰ Snaga vlasti ovisi o očitovanju istine, mnogo više nego o onome što je korisno/nužno za vladanje. Foucault je cilj obraditi pojam vladanja ljudima putem istine (ili pak ono što se prezentira kao istina?).¹⁹¹

Upravljanje je režim moći kojeg Foucault 'datira' u 18. st. s pojavom nacionalne države.¹⁹² Ponašanje ljudi ne uključuje samo mjere koje 'izravno' imaju utjecaja (zakoni), već tu spadaju i 'nevidljive' tehnike koje imaju utjecaja na **samoregulaciju**.¹⁹³ Ideju vladanja, **governmentalnosti** je dakle patentirao Foucault. Obitelj, radno mjesto, struka, stanovništvo samo su neke od mnogih mjesta unutar kojih se može pronaći djelovanje vlade. Vlada (government) je aktivnost i 'umjetnost' koja se tiče i dotiče svih. Vladavina je 'prizma' koja upravlja, koja je svrhovita, usmjerena na subjekt, društvo.¹⁹⁴ **Governmentality / 'upravlaštvo' je skup/set tehnika, procesa, procedura koji determinira/određuje ponašanje pojedinca u**

¹⁸⁷ M. Brčić Kuljiš. „Upravljanje migracijama u kontekstu Foucaultove biopolitike“, str.9.

¹⁸⁸ M. Foucault, *O vladanju živima*, str.8.

¹⁸⁹ Ibid., str.10.

¹⁹⁰ Ibid., str.11.

¹⁹¹ Ibid., str.14.

¹⁹² M. Brčić Kuljiš. „Upravljanje migracijama u kontekstu Foucaultove biopolitike“, str.9.

¹⁹³ Ibid., str.11.

¹⁹⁴ R. Doherty, Foucault, „Critically Framing Education Policy: Foucault, Discourse and Governmentality“, str.196.

cilju „općeg dobra“. U *upravljaštvo* spada odgoj djece, vođenje/upravljanje kućanstvom, vođenje države i sl. Riječ o „*upravljačkoj umjetnosti*“. No, da bi se došlo do *governmentalitea*, *upravljaštva*, potreban je „fenomen“ mikrofizike moći. Mikrofizika moći, kao što je već spomenuto - slikovito rečeno, je **kapilarno širenje moći** kojim dolazi do *samoreguliranja* populacije. Bez mikrofizike nema biomoći, nema disciplinarne moći i regulacije.¹⁹⁵ Dakle, guvernamentalitet – upravljanje djecom, dušama/svijestima, državom ili samim sobom.¹⁹⁶ **Guvernamentalitet - vladanje**, se također odnosi na **racionaliziranje** pojedinca unutar društva u kojem se potonji nalazi. Nastankom sila **znanosti** i tehnika izvodi se **unutarnja disciplina**. Subjekt je kod Foucaulta neraskidivo u vezi s artikulacijom moći u državi (politika) i društvu (ekonomija). Znanje i moć su stoga dispozitiv društvene konstelacije snaga.¹⁹⁷ Semantičko 'povezivanje' upravljanja (governmentalnosti) i načina mišljenja implicira kako nije moguće proučavati tehnologije moći bez analize političke racionalnosti na kojoj se temelje spomenute. Danas termin 'vlada' baštini samo političko značenje, dok Foucault kaže kako je isti termin u 18. st. spadao u znatno **općenitiji** kontekst. To je termin o kojem se raspravljalo u vjerskim, filozofskim, medicinskim te pedagoškim tekstovima. Prvotno, pojam 'vlada' povezujemo s **upravljanjem** od strane države, no 'vlada' po Foucaultu označava npr. i samokontrolu, upravljanje kućanstvom, odnosno, pojam koji se kreće **od upravljanja sobom do upravljanja drugima**.

Koncept vladanja je stoga smatran jednim od ključnih pojmova Foucaultovog opusa. Riječ je o konceptu koji ima odlučuju ulogu u njegovoj analizi moći.¹⁹⁸ Zanimljiva je svakako usporedba moći na primjerima monarhije i republike. U monarhiji „imamo“ monarha u čijim je rukama sva moć, dok u potonjem slučaju, republici, moć je nevidljiva – birokratizirana.¹⁹⁹ No, u monarhiji su nevidljivi oni nad kojima se moć provodi, dok u republici pojedinci nad kojima se vrši moć su vidljivi poradi potrebe kontroliranja i reguliranja. Ova vidljivost ljudi u republici je povezana s odnosom moći i znanja – moć i znanje se međusobno kreiraju. Čovjek, osoba, se „rađa“ kroz odnos znanja i moći, „kroz“ disciplinu i reguliranje. „*Jednostavno*“ rečeno, diskurs stvara pojedinca, pojedinca koji je pod utjecajem „normaliziranog znanja“.²⁰⁰ Foucault umjesto

¹⁹⁵ Danijela Paska, *Diskurs mentalnog zdravlja: od izoliranih umobolnica do terapijske kulture u industriji sreće* (diplomski rad), Etnologija i antropologija, Sveučilište u Zadru, 2020., str.3 dostupno na <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:390859>

¹⁹⁶ M. Foucault, *O vladanju živima*, str.1.

¹⁹⁷ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.228.

¹⁹⁸ Thomas Lemke, „Foucault, Governmentality, and Critique“, *Rethinking Marxism* 14(3):49-64, str.3.

¹⁹⁹ D. Paska, *Diskurs mentalnog zdravlja: od izoliranih umobolnica do terapijske kulture u industriji sreće*, str.7.

²⁰⁰ D. Paska, *Diskurs mentalnog zdravlja: od izoliranih umobolnica do terapijske kulture u industriji sreće*, str.8.

vezanja uz 'makro – perspektivu države' kao nositelja moći, radije se usmjerava na **mikrofiziku moći i anonimne strategije**.²⁰¹ Moć se za Foucaulta prvenstveno odnosi na usmjeravanje, tj. na **upravljanje** oblicima samouprave, strukturiranja i oblikovanja polja djelovanja subjekta.²⁰² Kod Foucaulta dolazi do 'evolucije' odnosno, pojam *vlada* koristi za istraživanje odnosa između **tehnologije 'jastva' te tehnologije dominacije**. Upravljanje ljudima nije način da se ljudi prisile da rade ono što netko (governor) želi. Foucault kaže da 'moramo razlikovati odnose moći kao strateške igre između sloboda'. Strateške igre koje rezultiraju činjenicom da neki ljudi pokušavaju odrediti ponašanje drugih. Između igara moći i dominacije, nalaze se vladine tehnologije.²⁰³ Foucaultu nije 'problem' istražiti jesu li prakse u skladu s racionalnostima, već otkriti kojom se racionalnošću koriste. Analiziranja vlasti se ujedno koncentrira i na znanje koje je dio prakse te na sistematizaciju i racionalizaciju.²⁰⁴ Prakse kao takve ne postoje bez **određenog režima racionalnosti**. **Racionalnost** je dakle element vlasti koji pomaže u stvaranju diskurzivnog polja u kojem vršenje moći je racionalno (~ zasnovan na razumu).²⁰⁵ Vladanje se zapravo proteže od političkog upravljanja do oblika samoregulacije – tehnologija sebe/sebstva'. Tehnologije 'sebstva' se odnose ne na izravne intervencije ovlaštenih i specijaliziranih 'državnih aparata', već na neizravne tehnike kojima je svrha kontrola pojedinca. Riječ je o strategiji 'davanja' **odgovornosti** pojedinim subjektima (pa i obiteljima, udrugama i sl.). Davanje odgovornosti se odnosi na društvene rizike poput neke bolesti, nezaposlenost, siromaštvo i sl. – odnosno cilj je pojedinac koji će se brinuti o sebi i o društvu.²⁰⁶ Karakteristična povlastica suverene moći dugo je bio pravo na život i smrt. Izvedeno je iz '*patria potestas*' koje je ocu rimske obitelji davalo pravo da raspolaže životom robova i svoje djece.²⁰⁷ Moć uspostavlja utjecaj (upravlja) nad životom i cijelim njegovim tokom. Moć, odnosno upravljanje, nad životom se u 18. st. razvijala u dva oblika: **jedan** se usredotočio na tijelo kao stroj – njegovo uvježbavanje, podizanje sposobnosti, rast korisnosti i poslušnosti, objedinjavanje s ekonomičnim sistemima kontrole; a **drugi** usredotočen je na tijelo-vrstu – tijelo prožeto mehanikom života, dugovječnosti, brige nad tijelom uz sve intervencije i regulativnih kontrola (**biopolitika** pučanstva).²⁰⁸ **Upravljanje** nad životom preko administracije tijela i proračunatog upravljanja životom, nekoć je zapravo bila moć nad smrću preko koje se ogledala moć vladara.

²⁰¹ T. Lemke, „Foucault, Governmentality, and Critique“, str.4.

²⁰² Ibid., str.5.

²⁰³ Ibid., str.6.

²⁰⁴ Ibid., str.9.

²⁰⁵ Ibid., str.10.

²⁰⁶ Ibid., str.15.

²⁰⁷ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.93.

²⁰⁸ Ibid., str.96.

Došlo je do pojave ere **bio – moći** poradi ubrzanog razvoja različitih (znanstvenih) **disciplina** tokom klasičnog doba: škola, koledža, vojarni, radionica; pa potom 'su došli' problemi nataliteta, dugovječnosti, javnog zdravlja, stanovanja, migracija. *Bio moć* je nedvojbeno nastala kao rezultat kapitalizma koji je zajamčen isključivo po cijenu kontroliranog uvođenja tijela u aparat proizvodnje te **prilagodbom** pučanstva ekonomskim procesima! Začeci **anatomo i bio politike** u 18. st. su prisutni na svim razinama društvenog tijela i u različitim institucijama (obitelj, vojska, škola, policija i sl.).²⁰⁹ *Biomoć* se u 17. stoljeću pojavila tehnikom **reguliranja** stanovništva u suverenoj naciji – državi – kontrola stanovništva. Postaje nemoguće oteti se kontroli života. Novonastale **znanosti**: statistika, demografija, medicina, psihologija, psihijatrija, anatomija itd. omogućuju biomoći povezivanje života i politike. Ona, *biomoć*, preko ljudske vrste i kontrole reguliranja vrste od rođenja do smrti uvodi tijelo u prostore moći kao „poslušnog“ i „neposlušnog“ tijela.²¹⁰ Kao što je rečeno u antici se seksualnost i užitak slobodno prakticiraju, a u srednjem vijeku (s kršćanstvom) dolazi od zabrane užitka u tijelu, dok moderno doba nasljeđuje kršćansku etiku internaliziranjem askeze.²¹¹ **Znanost** je odigrala bitnu ulogu, zamijenila je u jednom trenutku povijesti religiju (u trenutku odvajanja crkve i države). Tada država preuzima odgovornost za ponašanje ljudi, a da bi se to ponašanje moglo regulirati potreban je suptilan pristup preko nevidljivih mreža moći – birokratizacija, sustavi, institucije.²¹² U liberalno – demokratskom društvu politička moć nije više *disciplinirajuća, zabranjujuća, kažnjavajuća*, već je sada pozitivna – konstituirajuća sila u društvu!²¹³ U 19. stoljeću seksualnost postaje **predmetom znanstvenih istraživanja**, administrativne kontrole i društvenog nadzora, te je upravo seksualnost **instrument u širenju biomoći**. Bez diskurzivnih praksi se ne može zamisliti djelovanje politike.²¹⁴ Transformacija tijela u čisti objekt – bez – želje nužno imaju dalekosežne posljedice za određenje seksualnosti danas. Naime, tijelo kao stroj, kao gola radna snaga pojavljuje se u novoj formi moći, a *biomoć* postaje mehanizam reprodukcije kapitalizma. *Bipolitika* je 'nečuveno posthumano stanje' nakon kraja povijesti seksualnosti, a u njoj se spajaju moć stvaranja i oduzimanja života u ime „drugoga života“, tehnologije i **znanosti**.²¹⁵ Djelujući na pojedinca i njegov život, *biomoć* artikulira upravljanje čitavim stanovništvom. Kolektiv je naime vođen načelima liberalne doktrine.²¹⁶ *Biopolitika*,

²⁰⁹ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.97.

²¹⁰ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.237.

²¹¹ Ibid., 238.

²¹² M. Brčić Kuljiš. „Upravljanje migracijama u kontekstu Foucaultove biopolitike“, str.11.-12.

²¹³ Ibid., str.15.

²¹⁴ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.239.

²¹⁵ Ibid., str.241.

²¹⁶ M. Brčić Kuljiš. „Upravljanje migracijama u kontekstu Foucaultove biopolitike“, str.15.

biomoć i *biotehnologija* određuju daljnji smjer zapadnjačkih društava. Dispozitiv je ustrojenost, način uređivanja odnosa u nekom poretku stvari i ideja. Društveni se odnosi uvijek pokazuju kao mreža struktura i kao logika promjene samih subjekata.²¹⁷ Seksualnost je '*kulturni kod moderne artikulacije znanja o spolnosti*', **kulturni kod zapadnjačke civilizacije**.²¹⁸ Politika koja disciplinirano regulira društvene odnose na određenom teritoriju postaje *biopolitikom*.²¹⁹ Ako će se bio – povijest shvatiti kao pritisci koji dovode do među prožimanja životnog kretanja, tada se bio – politika koristi za ono što život i njegove mehanizme uvodi u područje eksplicitnih računa, a moć **znanje** uzima kao činitelja *preobrazbe* ljudskog života.²²⁰

6.1. Sport – nadzor nad tijelom

U uvodu je spomenuto kako će se na primjeru sporta implementirati Foucaultova teorija, u ovom slučaju utjecaj moći, znanja na sport. Sport se sastoji od određenih praksi, politika, događaja i fenomena. I u sportu se „uočava“ **djelovanje moći, discipline i diskursa**. M. Foucault se osobno (u svojim djelima) nije „*bavio*“ sportom, no njegovo fokus na tijelo kao područje odnosa moći pokazuje se korisno po pitanju sportskih studija.²²¹ *Foucaultova* genealoška faza je najprimjerenija za proučavanje kulture sporta. U toj se fazi Foucault usredotočuje na istraživanje formacija znanja i sistema moći koji kao takvi reguliraju praksu. Pokazuje dinamičke odnose između moći, znanja i ljudskog tijela i upozorava na važnost *diskurzivnih procesa* preko kojih se tijelo **kontrolira i disciplinira**. Upravo Foucaultovo nasljeđe u studijima tijela omogućuje da se u tjelesnoj snazi, vještini, građi i izdržljivosti tome prepozna *permanentan* nadzor nad tijelom. Spomenute karakteristike se konstanto izlažu **testiranju** (u nekim drugim sferama promatranje, statistika).²²² Jako bitno je „napomenuti“ kako se tijelo shvaća. Riječ je o društveno – konstruktivističkom pristupu fenomenu tijela koje tijelo shvaća kao **plohu na kojoj se urezuju društveni sustavi i diskursi**. Foucault na modernu državu „gleda“ kao na primarni mehanizam kroz koji se upravlja tijelom. Disciplina je jedan od „alata“ moći koja je „donijela“ novi pogled na tijelo. Dovala je do toga da se na tijelo gleda kao na nešto što se **može trenirati pa čak i oblikovati**. Spomenuti alat, disciplina, (možemo reći i znanstvene ideje) **se provodi nad tijelima, međutim i kroz tijela**. To će rezultirati pokornim

²¹⁷ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.242.

²¹⁸ Ibid., str.243.

²¹⁹ Ibid., str.248.

²²⁰ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.99.

²²¹ O. Biti, „Nadzor nad tijelom: fukoovski pristup sportu“, str.37.

²²² Ibid., str.38.

i poslušnim subjektima. Subjektima koji će se naposljetku *samodisciplinirati* i *samoobuzdavati*.²²³ Umijeće vladanja kao takvo za modernu državu je moć da se društveno tijelo svede na grupu individua, odnosno, da naposljetku te individue „pretvori“ u objekte kojima se može vladati. Ovo se može povezati s „*raison d'etat*“, što je možemo reći, „matrica“ racionalnosti po kojoj se ljudima upravlja.²²⁴ Kada se govori o ideji „*guvermentaliteta*“ logično je da će se spomenuti pojava *panoptikuma*, no *guvermentalitet* nastavlja, razvija se. U slučaju **sporta**, zgodno je spomenuti fenomen panoptikuma jer je on kao takav ključan u vidu nadzora nad tijelom.²²⁵ „*Obrise*“, „*tragove*“ *panoptikum* modela uočavamo već u javnim školama u Velikoj Britaniji u drugoj polovini 19. stoljeća gdje je pojedinac, individua odvojen od društva i pod promatranjem autoriteta. Mladiće se nadgledalo u spartanskim uvjetima, a sve u vidu moralne edukacije kroz sportske igre. Riječ o kultu *atletizma*, odnosno treningu karaktera i dosezanja moralne izvrsnosti. Tada se javlja posve nova, dotada nepoznata disciplinarna strategija – *sportski diskurs* – znanje proizvedeno u okviru sportskih praksi i tehnika. Implementiranje sporta u škole u viktorijanskoj Engleskoj je među ostalim i proces *upravljanja* populacijom.²²⁶ Model *panoptikona* u sportskom odgoju u školama se širi te pomalo nadziranje pogledom. Bitno je napomenuti kako je model *panoptikona* kod Foucaulta evoluiralo – sada više nije riječ o „*vidjeti, a ne biti viđen*“ već o „nametanju određenog ponašanja određenoj skupini ljudi“. Segment discipline polazi od tijela koji se nadzire pogledom, no to se tijelo ustrojava kao dio MULTISEGMENTARNOG STROJA. Riječ je o tijelu koje se pokreće, artikulira i sl. Učinkovitost tjelesne aktivnosti je krucijalna, a ono što je omogućava su sheme ponašanja, suodnos tijela i kretnje i sl. Na ovom mjestu Foucault navodi školsko zvono, prostor unutar ćelije, staze u atletici i bazenu, zamahe rukama i sl.²²⁷ Na primjeru plivača u bazenu, uviđamo kako je njegovo tijelo izloženo disciplini što nas dovodi do zaključka da plivači nisu bez *samonadzora*. Foucault drži da društvo u svojim modernim „verzijama“ se manifestira kao *panoptički* mehanizam koji dovodi do socijalne kontrole i to kroz discipliniranje.²²⁸ Primjer nevidljive vlasti, odnosno „*fukoovske disciplinarnosti*“ su ženski časopisi za fitnes, koji kao takvi utiskuju normativnu ženskost u žensko tijelo.²²⁹ Žene su doživjele ogroman pritisak koji je vezan uz njihovo tijelo, a fitnes je u ovom slučaju put za postizanje cilja. Ljepota danas funkcionira kao javni standard i ne dopušta puno varijacija,

²²³ O. Biti, „Nadzor nad tijelom: fukoovski pristup sportu“, str.39.

²²⁴ Ibid., str.42.

²²⁵ Ibid., str.43.

²²⁶ Ibid., str.43.

²²⁷ Ibid., str.44.

²²⁸ Ibid., str.45.

²²⁹ Ibid., str.46.

odstupanja. Čitateljstvu časopisa to posve djeluje uvjerljivo kada se ljepota „propagira“ pod krinkom zdravlja. Upravo se feministički pokreti „bore“ protiv ženskih časopisa za fitness i raskrinkavaju tu ideologiju koja zdravo znači lijepo odnosno, implicira potrebu da se izgleda mišićavo, zdravo, seksi i sl. Riječ je o izjednačavanju zdravlja i ljepote. Naposljetku, ovo dovelo do rezultata da žene gledaju sebe/doživljavaju kroz oči muškarca/drugih.²³⁰ Do momenta **samonadzora** i **samoprocjenjivanja** dolazi preko časopisa koji nalažu, upućuju žene na praćenje indeksa vlastite težine, otkucaje srca, utrošak kalorija i sl.²³¹ Panoptikum „transcendira“ vizualne konotacije, a nadzor u suvremenom društvu se provodi i uz pomoć ispitivanja, arhiva i baze podataka.²³² Bilježenje podataka uoči opažanja i ispitivanja vodi ka novim spoznajama i svjedoči o učinku moći.²³³ Baze podataka i arhivi poprimaju sve veću ulogu u vrhunskom sportu, a sam sport iziskuje, zahtijeva pažljivo bilježenje važnih podataka koji se odnose na mjesto, vrijeme, rezultate i sl.²³⁴ U vrhunskom sportu, profesionalnom, tijela sportaša su neprekidni izvori informacija i podataka.²³⁵ Tijelo sada postaje ono što će se kažnjavati, a ne više mučiti, ono sada postaje odgajano. Tijelo „**tu promjenu**“ doživljava u instituciji zatvora u prvoj polovini 19. stoljeća.²³⁶ Paralelno s pojavom zatvora, u britanskim školama se događa slična stvar u vidu tjelesnog odgoja. Upravo počeci školskog sporta u 19. stoljeću upućuju na tadašnji diskurs kojemu je u fokusu disciplina, moral, higijena, a ne poboljšavanje tjelesnih sposobnosti što se na prvu čini. Pedagogija je preko kurikuluma „rada na tijelu“ imala za cilj boljitak populacije.²³⁷ Foucaulta zanima prijelaz s individualnog tijela na tijelo populacije, a posebno ga zanima fenomen socijalnog tijela koji je posljedica materijalnosti moći koja ima utjecaj na sama tijela individua. Foucault kaže kako se potkraj 18. stoljeća javlja „novitet“ po pitanju dotadašnje političke anatomije ljudskog tijela – *biopolitika* ljudske rase. Sada država ima fokus nad upravljanjem ljudima, nije više „cilj“ voditi brigu o pojedinci i narodu. Sada valja „voditi računa“ o stopi rađanja, smrtnosti, duljini života, plodnosti, zdravlju, bolestima, prehrani i sl. Podvrgavanje tijela u sportu kontrolnim i nadzornim režimima svakako spada pod „*biopolitiku*“ ako *biopolitika* označava ono što život uvodi u područje računa.²³⁸ U sportu je prvom planu individualno tijelo, tijelo koje je izloženo

²³⁰ O. Biti, „Nadzor nad tijelom: fukoovski pristup sportu“, str.47.

²³¹ Ibid., str.48.

²³² Ibid., str.49.

²³³ Ibid., str.50.

²³⁴ Ibid., str.51.

²³⁵ Ibid., str.52.

²³⁶ Ibid., str.52.

²³⁷ Ibid., str.53.

²³⁸ O. Biti, „Nadzor nad tijelom: fukoovski pristup sportu“, str.54.

tehnologijama moći i dominacije. On, *sport*, disciplinira individue, a tijelo doista „*egzistira*“ kao predmet i meta moći. **Tijelom se manipulira, oblikuje ga se, pokorava, jača i sl.**²³⁹

²³⁹ O. Biti, „Nadzor nad tijelom: fukoovski pristup sportu“, str.55.

7. Obrazovanje i teorija M. Foucaulta

Foucaultova detaljna proučavanja ludila, kazne, seksualnosti i humanističkih znanosti su **obrazovnim teoretičarima** pružila novi niz pojmova (npr. disciplina), analitičke tehnike (arheologija i genealogija) i sl. Također, njegov opus nudi brojne obrazovne teme. Te se teme mogu rasporediti u tri grupe; one koje se bave prošlošću, sadašnjošću i budućnošću; one koje se bave njegovim razvojem i njegovim izgledom.²⁴⁰ Iako postoji mnogo referenci o obrazovanju i školi u njegovom radu, on nikada nije posvetio određeno istraživanje tom području kao što je to učinio za ludilo, zdravlje, znanje, zločin, seksualnost i sl. Njegova najpoznatija rasprava o obrazovanju se javlja u 3. dijelu *'Discipline i kazne'*, no i tu se to područje 'miješa' s raspravama o vojnim, samostanskim, ekonomskim, pravnim, medicinskim te kaznenim manifestacijama, odnosno disciplinskim tehnikama. Njegovo zanimanje za obrazovanje može se datirati njegovim sudjelovanjem u *'svibanjskim događajima'* – događaji koje su inicirali studenti 1968. u Parizu te su im se pridružili i radnici“.²⁴¹ U ranom 'modernom' svijetu, nije se uočavalo kako će postati (škola) jedan od (ako ne i glavni) mehanizam socijalizacije koji posreduje između obitelji i svijeta! Ona nije jedina ustanova koja nudi 'obrazovanje' te je u pedagoškom natjecanju s institucijama koje 'krasi' naukovanje, rehabilitacija, liječenje, moralno poučavanje, ratno umijeće i sl. U trenutku kada je škola počela pokazivati ovladavanje disciplinarnim tehnikama upravljanja ljudima pojavila se **sustavna** nastava. Oslanjajući se na Foucaultov opus, možemo identificirati pet različitih faza u povijesti discipline: npr. prijelaz s grupnog usmjerenja na individualnu usredotočenost; prijelaz od oštrog i relativno nefleksibilnog do blage i nježne prakse; te (ključno) pomak od negativnih k pozitivnim shvaćanjima disciplinske prakse; i dr.²⁴² Paralelno s institucijom zatvora, škole su funkcionirale uglavnom radi suzbijanja nereda i neutraliziranja opasnosti, te su opravdane bilo poradi sprječavanja neznanja, besposlice i neposlušnosti. Naime, protestantska etika kao takva se zgražavala nad rasipništvom više i niže klase te nad besposlicom te zahtijeva da svi pridonesu prosperitetu! Do pozitivnijih oblika discipline ('humanijih') dolazi poradi spoznaje da zatvaranje ne može na odgovarajući način riješiti poteškoće s kojim su suvremen vlasti suočene po pitanju upravljanja u društveno – ekonomskim stvarima! Dolazi do slabljenja autoriteta crkava, a postojeće obrazovne institucije su bile 'loše regulirane', proizvoljno upravljane, nedjelotvorne, odnosno, 'stvarale' su delikvente.

²⁴⁰ Roger Deacon, „Michel Foucault on education: a preliminary theoretical overview“, *South African Journal of Education* Copyright © 2006 EASA Vol 26(2), str.177.

<https://www.ajol.info/index.php/saje/article/view/25063/20733>

²⁴¹ Ibid., str.178.

²⁴² Ibid., str.179.

Nedostatak regulacije povezan je (gledano s Foucaultovog gledišta) s lošom ekonomijom prisile!²⁴³ Disciplina se sve više usmjerava prvenstveno na pojedince, a tek sekundarno na grupe, te nastoji prije svega ispraviti (ne ograničiti) – uključivanjem kroz isključenje (kako to Foucault zove) – na primjeru škole – **pojedinci su samo 'isključeni' iz ostatka društva kako bi ih se bolje uključilo, odnosno vezalo za odnose moći i znanja!** Novi disciplinski moment dobio je cilj da osnovno obrazovanje postane razvoj umova i tijela djece, te (jasno) poboljšanje moralnih stavova i ponašanja! U to vrijeme, obrazovni diskurs počinje obraćati pozornost na urođeni potencijal mladih. Odnosi moći sada nastoje biti *proaktivni* – na način da **interveniraju u buduće ponašanje mladih.**²⁴⁴ Državna 'kontrola', nema uvijek isti oblik, već se razlikuje ovisno o mehanizmima u određenim institucijama. Školovanje, obrazovanje, se svode na drugačije 'mehanizme'. Naime, disciplina je jedan način na koje su se zapadne političke racionalnosti konstruirale!²⁴⁵ Preklapanje, međusobno povezivanje ranonovovjekovnih pedagoških, duhovnih i kaznenih tehnika izgleda čudno. Zanimljiv je Foucaultov komentar da je 'možda' škola, pedagoški stroj '*Ecole Militaire*' (vojna škola) bila primjer, inspiracija za *Panoptikon*, koji je uzor za disciplinske institucije! Uz to, navodi i vezu između ranonovovjekovnih zatvora, vojske te vjerskih redova iz Amsterdama te militantnog društva Isusa i pobožne profesionalne vojske iz Nassaua.²⁴⁶

Određena doktrina obavlja dvostruko podređivanje – govornih subjekata nad diskursima i diskursa nad grupom. **Učenje povezuje pojedince s određenim tipovima iskaza i onda im zabranjuje sve ostale**, no ono se služi određenim tipovima iskaza da bi pojedince povezalo i razlikovalo od ostalih. **Obrazovanje** je sredstvo kojem svaki pojedinac u društvu može imati pristup bilo kojem diskursu. Sistem obrazovanja je politički način da se zadrži ili promijeni prisvajanje diskursa, zajedno s znanjima i moćima štiti ih sa sobom nose.²⁴⁷ **Moć i znanje, njihov odnos nas pretvara u pojedince kojima se može upravljati i koji će voditi korisne, praktične i poslušne živote vezane. Moć i znanje su praktički 'ukotvljeni' u discipline.**²⁴⁸ Foucault ne govori samo o moći, dominaciji i načinu na koji se čovjek reproducira kao subjekt, već o tim stvarima govori na način na koji bi se moglo provoditi obrazovanje! Njegove ideje bacaju sumnje na školovanje u stilu libertarijansko – humanističkog ideala (obrazovanje kao

²⁴³ R. Deacon, „Michel Foucault on education: a preliminary theoretical overview“, str.179.

²⁴⁴ Ibid., str.180.

²⁴⁵ Ibid., str.180.

²⁴⁶ Ibid., str.181.

²⁴⁷ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.129.

²⁴⁸ Marshall, J. D. „Foucault and Education“, *Australian Journal of Education*, 33(2), str.99.
<https://doi.org/10.1177/168781408903300201>

potencijalno oslobađajuće).²⁴⁹ Foucault ima mnogo toga za ponuditi obrazovanju i filozofima obrazovanja! Kada se pedagog upita zašto bi čitao Foucaulta, jasno je da će odgovor biti usko vezan uz koncept moći. Međutim, zašto je moć toliko važna u obrazovanju?! *Burbules* kaže kako bi se identificirali odnosi moći u školama, moramo početi tražiti sukobe interesa.²⁵⁰ Foucault kaže kako ne piše povijest zatvora, već da koristi instituciju zatvora i druge disciplinarne institucije kako bi ilustrirao svoju temu moderne moći, odnosno, moći – znanja kako ju on naziva. Odbacuje 'klasične' analize moći. Riječ je o tradicionalnim filozofskim raspravama moći koje se bave ugovornim i pravnim granicama moći (akteri su Hobbes, Rousseau).²⁵¹ U marksističkoj teoriji uloga moći je 'igra' u **održavanju odnosa** proizvodnje i klasne dominacije. Moć se tretira, a Foucault tako ne gleda na moć, kao roba koja se može posjedovati i razmjenjivati tako da vlasništvo određuje tko ima moć. Ono što Foucaulta zanima je – **kako se vrši moć**?! Zabrinjavaju ga ekstremi političkog sustava na mikro razini i vršenje moći na spomenutim razinama.²⁵² Foucault izrazito zanima (ranije spomenuto) **segment upravljanja**, usmjeravanja mogućnosti ponašanja i određivanja mogućih ishoda! Moć za Foucaulta 'postoji' samo kada se dovede u **igru da upravlja**. Foucault kaže – „*ako profesor misli da pri ispitivanju kandidata se isključivo ispituje i očekuje znanje i razumijevanje o određenoj temi*“ – se vara, jer ono što profesor radi je normalizacija pojedinaca, **proizvodnja pojedinaca kojima se može upravljati**. Ispitivanjem se osoba praktički **objektivizira i konstruira**. Nasilje i pristanak mogu biti instrumenti moći, no potrebno je tu napraviti distinkciju. Nasilje samo lomi i uništava, zatvara vrata mogućnostima.²⁵³ Za Foucaulta moć nije u vlasništvu suverena već ona postoji više kao odnos, ako su u 'igru' uvedeni agenti koji često nisu svjesni vršenja moći/znanja! Moć kao takva nije nužno represivna, ona može biti i pozitivna po svojim učincima, može promicati zadovoljstvo te nas **konstruira kao subjekte na različite načine**. Djeluje na uvjerenja i na tijela – proizvodeći poslušna i proračunata tijela koja će voditi korisne živote! Moć ne treba shvatiti kao društveni ugovor između suverena/države i pojedinca, već ju shvatiti u smislu '**svakodnevne politike**'!²⁵⁴

²⁴⁹ Marshall, J. D. „Foucault and Education“, str.100.

²⁵⁰ Ibid., str.101.

²⁵¹ Ibid., str.102.

²⁵² Ibid., str.103.

²⁵³ Ibid., str.104.

²⁵⁴ Ibid., str.105.

7.1 Disciplina (disciplinski blok)

U knjizi/djelu *'Disciplina i kazna'* Foucault govori o ljudima kao što su liječnici, učitelji, psihijatri, psihoanalitičari, vojnici i sl. i o praksama koje spomenuti slijede te o institucijama u kojima se nalaze! Pojam disciplina obuhvaća aspekte moći i znanja koji nekad znaju biti *'prikriveni'*. U školi, djeca uče čitati i pisati u skupu reguliranih komunikacija – lekcije, pitanja, odgovori, naredbe i to u zatvorenom prostoru popraćenom s nadzorom, nagrađivanjem i kažnjavanjem! Riječ je o reguliranom sustavu u kojem se nalazi, kako to Foucault zove, **'disciplinski blok'**.²⁵⁵ Kako bi se moć *'vršila u disciplinskom bloku'* moraju biti ispunjeni brojni uvjeti. Prije svega, to se odnosi na **organizaciju prostora, vremena i kapaciteta**. Uzmimo za primjer instituciju zatvora, gdje Foucault kaže kako je tu ključna ideja 'samostanske ćelije' čije podrijetlo je monaško.²⁵⁶ Govori o diskursima koji su se razvili iz disciplinskih blokova, koji su stekli službene i institucionalizirane oblike i koji nose potencijal za dominaciju i podređivanje! On za taj potencijal vjeruje da je **zamagljen** široj javnosti – maskiran kao istina.²⁵⁷ Ono što se iščitava je da Foucault na škole gleda kao na **mehanizme proizvodnje korisnih ljudi**, koji će biti poslušni i koji će voditi 'praktične živote'. Te institucije, kaže on, nisu nastale u skladu s liberalnom 'paradigmom' i u skladu s humanizmom, već su nastale da **neutraliziraju opasnost** (kontrola seksualnosti) te da **povećaju učinkovitost**.

7.2 Moderna škola

Na prvi pogled bi se moglo činiti da smo *u modernoj školi* značajno napredovali po pitanju drakonskih 'institucija' i procesa koji su prije bili prisutni. Foucaultovo je stajalište da današnja škola **baštini** sličnosti s prijašnjima i to zapravo želi ustanoviti genealoška metoda! Promjene koje su došle po Foucaultu predstavljaju suptilnije usavršavanje tehnologija moći koje su temeljene na znanju.²⁵⁸ Važan ključ za širenje moderne moći je razvoj određenih pogleda čovječanstva po pitanju znanosti! Odustajanje od tjelesnog kažnjavanja i drugih praksi ne znači smanjene moći nad mladima, već ukazuje na **pomak** u tehnologijama i programima moći! Moć se koristi u potrazi **za normaliziranim ljudima kojima će se moć upravljati**.²⁵⁹ Jasno je da

²⁵⁵ Marshall, J. D. „Foucault and Education“, str.105.

²⁵⁶ Ibid., str.106.

²⁵⁷ Ibid., str.107.

²⁵⁸ Ibid., str.108.

²⁵⁹ Ibid., str.109.

Foucault po pitanju moći i znanja u korelaciji s obrazovanjem ne nudi gotove formule. Genealogija i analiza odnosa moći otkrivaju normaliziranje funkcije škole. U školama imamo primjer **srednjovjekovne škole** – oštra represivna škola (viktorijansko doba) te **elemente pastoralne** – ispovjedni segmenti koji pružaju izvrsnu pedagogiju (Foucault se dosta na ovaj moment referira kada govori o seksualnosti). Foucault usmjerava našu pažnju svojim konceptom moći na mnoštvo procesa **oblikovanja učenja i govorenja, čitanja i pisanja koje su zapravo 'vježbe moći'**.²⁶⁰ I Rousseau i Hobbes su mišljenja kako je disciplina neophodna za upravljanje. Suvremena moć prožima cijelo društvo, te ima izvor legitimiteta u disciplinama i srodnim **humanističkim znanostima**! Upravo u disciplinama postoje određeni pogledi na pojedinca kao moralnog činitelja, kao seksualno biće učenika i dr. Moderna moć proizvodi pojedince kojima se može **upravljati**! 'Racionalno' autonomna osoba je **upravljiva**! Smatra da ne moramo imati cjeloviti pogled na svijet da bismo se oduprijeli oblicima političkog podčinjavanja i dominacije, to možemo učiniti u bilo kojem trenutku. Ključno je prepoznati **kada se suvremena moć vježba, kada se koristi**.²⁶¹

7.3 Škola – 'moralna ortopedija'

Od ključne važnosti u uspostavljanju školstva kao discipline za cijelo društvo je zapravo višestoljetni pomak s negativnih na pozitivne značajke discipline. To se paralelno odvijalo s razvojem novih obrazovnih postupaka putem kojih se moglo upravljati subjektima. Riječ je o: razvoj novih nastavnih metodologija

- Primjena novih oblika mikrodiscipline
- Upravljanje seksualnošću
- Manipulacija tijelima
- Proizvodnja i ekstrakcija znanja

Poboljšana obuka sve većeg broja učitelja naposljetku je omogućila neku vrstu 'moralne ortopedije'. Školovanje je samo po sebi disciplinski odgovor na potrebe upravljanja rastućom populacijom, a zbog prostora učionice koji je '*diskriminirajući*' došlo je do potrebe razvoja novih metodologija.²⁶² Preko nastavnih metoda uočavamo *mikro-disciplinizaciju* društva. Foucault kada govori o školi, govori o 'sudskoj vlasti', odnosno, da se jednostavan prijenos znanja s jedne

²⁶⁰ Marshall, J. D. „Foucault and Education“, str.110.

²⁶¹ Ibid., str.111.

²⁶² R. Deacon, „Michel Foucault on education: a preliminary theoretical overview“, str.181.

osobe na drugu ne može 'odmaknuti' od autoritativnih procesa kojima je cilj da disciplina prodre i u moralna vlakna svojih 'zatvorenika'. Kazne u školama doživjele su 'evoluciju', od javnog i spektakularnog, fizički nasilnog k osobnom, **psihološki uvjerljivom**. Tijelo koje se nekad 'mučilo' danas je nešto što služi za **vježbanje i ispravljanje**. Došlo je do nove moralne ortopedije kojoj nije cilj kazniti prošlost, već oblikovati budućnost. Kontrola u školama se proširila i na ostalim aspektima postojanje, na tzv. margine bočnih kontrola – neizravan nadzor roditelja i obitelji. Učenici su raspoređeni **prostorno i serijski**, no ne samo prema napretku, dobi i razini, već i po **karakteru, čistoći i moralu!**²⁶³ Obitelj koja je prema Foucaultu prije nekoliko stoljeća 'razriješena' položaja modela državne uprave (škole), danas ponovno dobija svoju nekadašnju važnost – u obliku izravnog uključivanja roditelja u zajednice te financiranje i upravljanje školama, uz dodatak 'kućnog' školovanja!²⁶⁴ Sveučilišta, poput škola su polja višestrukog spajanja ekonomskih, političkih i pravosudnih odnosa moći. Npr. studentski kampusi su '*umjetne enklave*' u kojima se od studenata očekuje da usvoje društveno poželjne načine ponašanja.²⁶⁵ Prelazak u 20.st. s tradicionalne didaktike (usmjerene na učitelja) na suradnički (obrazovni) format – usmjereni na dijete nisu ukrotili odnose moći, već ih samo **preformulirali**.²⁶⁶

²⁶³ R. Deacon, „Michel Foucault on education: a preliminary theoretical overview“, str.182.

²⁶⁴ Ibid., str.183.

²⁶⁵ Ibid., str.184.

²⁶⁶ Ibid., str.185.

8. Upravljanje i mediji

Foucault ispituje djelovanje moći kroz 'lokalne' „mikro – procese“ koji kao takvi djeluju u diskurzivnim formacijama i koji proizvode režime istine i tako praktički prožimaju društvo. Važnost Foucaultove misli po pitanju medija je izuzetna poradi toga što **mediji oblikuju javni diskurs** – oni to čine u skladu s Foucaultovom koncepcijom znanja o moći. Oni utječu na formaciju diskursa, a *implikativno* i na javnost čije interese zastupaju. Samo na primjeru televizije uviđamo pomno strukturirane, strateške verzije društvenog života. Ona pomaže u proizvodnji, reprodukciji društvene discipline kroz promatranje gledatelja. To čini uz vrijednosti i norme koje su korisne za razvoj poslušnih pojedinaca i u cilju održavanja 'hegemonije' u društvu!²⁶⁷ Pravno – politički sustav, projektiran putem medija, ograničava komunikaciju i to onda rezultira prihvatljivim stavovima, strateškom manipulacijom odnosa moći. To se postiže postavljanjem '*dnevnog reda*', ograničavanjem mogućnosti i alternativa, **legitimiziranjem nekih perspektiva**, dok se neke druge svrstava pod npr. idealizam.²⁶⁸ Hegemonija se održava postavljanjem '*nacionalne agende*' koja za cilj ima postavljanje pravca za društvo u cjelini. Foucault sugerira da moć treba promatrati kao relacijsku, nikako jednoznačnu, ona **prožima** društveni sustav. Pojedinaac je pod utjecajem moći – 'udarom', isto onoliko koliko je i nositelj i subjekt.²⁶⁹ U Foucaultovoj misli društvo je jedinstvo koje je artikulirano kroz kulturne aparate, disciplinirano od strane društvenih znanosti te regulirano administracijom. Moć djeluje '*odozdo prema gore*', ona cirkulira unutar mreža!²⁷⁰ **Moć zamotana u ideologiju maskira stvarne interese ljudi interesima nekolicine ljudi koji drže uzde moći.** Istinu zakopavaju, skrivaju oni koji imaju osobne interese i, naravno, moć da 'zamute' stvarnost! Moć potiskuje, dok istina oslobađa. Foucault ne poriče pravno – diskurzivnu uporabu moći jer znanje maskira namjene.²⁷¹ Kognitivni razvoj pojedinca je društveno strukturiran, te se ne razvija jednostavno prema prirodi čovjeka. Dakle, diskurzivne prakse, taktike i strategije utječu na razvoj. Istina je moć, moć i znanje. **Procesi komunikacije stupaju u interakciju s drugim snagama u društvu kako bi se stvorila mreža linija moći, normalizacije i discipline!**²⁷² Društvo tako postaje ogromno polje procesa uređivanja koje prožima sve slojeve života. Progresivna kontrola koja se uviđa u društvu je rezultat diskurzivnih

²⁶⁷ Thomas S. McCoy, „Hegemony, Power, Media: Foucault and Cultural Studies“, *De Gruyter Mouton*, str.71.-72. <https://doi.org/10.1515/comm.1988.14.3.71>

²⁶⁸ Ibid., str.72.

²⁶⁹ Ibid., str.73.

²⁷⁰ Ibid., str.74.

²⁷¹ Ibid., str.77.

²⁷² Ibid., str.78.

strategija. Snaga znanja čini sljedeće: stručnjaci djeluju, laici 'podnose; publika sluša i gleda dok mediji informiraju.²⁷³ Vezano za medije, **postavlja se pitanje da li isti omogućuju zapadnu demokraciju ili pak osiguravaju status quo – ograničavajući teme koje će se razmatrati?!²⁷⁴** Foucault, direktno, ne govori puno o masovnim medijima i modernom društvu, no njegov se rad/opus može posvetiti proučavanju informacijskih sustava te utjecaja potonjih na trenutne situacije u kojima se pojedinac našao i prema kojima konstruira značenje. Sustavi masovne komunikacije u zapadnim demokracijama **povezuju javni diskurs s vladinim strategijama** prešutno potičući i eksplicitno šireći informacije unutar (kako to Chomsky) naziva '*granicama misli koji se mogu zamisliti*'. Vlada nema kapacitet da silom osigura narodnu poslušnost te se stoga oslanja na medije u izradi diskursa. Unutar javnog diskursa, (Chomsky) smješta 'okvir za moguće mišljenje' što je zapravo genij zapadne demokracije! Genij jer ima sposobnost kontroliranja misli normalizacijom javnog diskursa! Bagdikian je 1983. donio izvješće koje govori da 50 korporacija kontrolira većinu američkih medija koji su naravno povezani s velikim industrijama te nekoliko istaknutih banaka! Dnevno novinarstvo pruža bazu podataka za zapadna društva i time oblikuje i definira istinu, a kulturni dijalog ne priznaje ne slaganje s onima koji kontroliraju medije! Novinari govore istim jezikom kao i oni koji imaju kontrolu – njihovi izvori. Govore diskursom moći i znanja proizvedenog od strane moćnika. Javni diskurs je praktički upisan u diskurzivno oblikovanje discipline.²⁷⁵ Stručnjaci koriste izraze koji formuliraju alternative. Foucault na jasan i razgovijetan način ističe – širenje informacija oblikuje društvenu svijest i proizvodi znanje. Danas se pati od '**informacijske bolesti**'. Često vlade i njezine agencije znaju proizvoditi mehanizme **dezinformacija** koji onda izrađuju scenariji, a to sve mediji ne kritički prenose. Javni diskurs je (po Postmanu) zagađen u onoj mjeri u kojoj građani ovise o npr. televiziji. U ovom slučaju, televizija svodi javni diskurs na apsurd, **trivijalnost** i besmislice. Diskurs se proizvodi za prikivanje pravog funkcioniranja moći te ga proizvode i strukturiraju političke i kulturne tehnologije, društvene i institucionalne agencije. Nije banalna pojava to što televizija disciplinira pojedince i regulira stanovništvo. Diskurzivne formacije i prezentacije informacija distribuiraju aktualne događaje u određenim obrascima. **Mediji mijenjaju naše poimane znanja i istine. U zapadnim društvima se putem medija artikulira istina. Oni (mediji) strukturiraju javni diskurs stvaranjem oblika istine.**²⁷⁶ Veliki doprinos televizije je stabilizacija društvenih obrazaca, a televizija 'kultivira'

²⁷³ T.S. McCoy, „Hegemony, Power, Media: Foucault and Cultural Studies“, str.81.

²⁷⁴ Ibid., str.82.

²⁷⁵ Ibid., str.83.

²⁷⁶ Ibid., str.84.

zajedničke perspektive. Ona (televizija) proširuje legitimitet društvene formacije predstavljanjem moći i autoriteta kroz ritual. Kroz programe, televizija predstavlja 'pravila moći' – pokazuje što će zadesiti one koji krše pravila, iskorištavajući na taj način strah pojedinca. Televizija, ritualizacija, služe najviše ne za zabavu ili informiranje gledatelja, već za inkulturaciju! Televizija reproducira potrošačke vrijednosti i društvenu moć.²⁷⁷ **Postman misli da televizija banalizira važna pitanja, dok Gerbner to vidi kao ključnu strategiju društvene stabilnosti.** Diskurzivni obrasci koji se prenose tijekom dužeg vremena pomažu oblikovati znanje pojedinca o tome što je normalno, ispravno, i stvarno. **'Zabava je najučinkovitija obrazovna tarifa u bilo kojoj kulturi' – (kojoj je pravi cilj 'nepoznat').**²⁷⁸

²⁷⁷ T.S. McCoy, „Hegemony, Power, Media: Foucault and Cultural Studies“, str.85.

²⁷⁸ Ibid., str.86.

9. Zaključak

Moć djeluje, ima utjecaj (npr.) preko preventivne medicine i „brige“ o općem zdravlju. Čini se da moć ima **patvorene** motive?!²⁷⁹ Pojedina, određena moć vidi psihologiju, psihijatriju kao doktrinu, u ovom slučaju **znanstvenu doktrinu** koja će kao takva reproducirati određeno znanje, normalizirat pojedinca, odnosno, **utjecati na javno mnijenje**. Današnja društva **upravljanje** ne – normalnima prepuštaju „*stručnjacima*“, a to se racionalizira putem znanosti, medicine i psihijatrije – **legitimizira se zapravo njihova uloga**. Medicinari i psihijatri dobivaju ulogu društvenih kontrolora te oni definiraju što je to bolest, koje je ponašanje bolesno i shodno tome određuju terapiju. Medicina je „*potpala*“, **podredila** se, „*stroju moći*“, **vladajućima**. Moći je cilj „imati“ nad sobom poslušnu populaciju, populaciju koja **ne – kritički** promišlja, bez pogovorno sluša nadređene, stručnjake, **znanstvenike**. Medicina razvija društvo koje će brinuti o svojim navikama, zdravlju i sl.²⁸⁰ Poradi postizanja ekonomskog bogatstva, blagostanja, podizanja kvalitete života, *biomoć – biotehnologija*, u određenom političkom diskursu „**streme**“ ka kontroliranju i naposljetku, isključenju određenih pojedinaca koji su „*nenormalni*“, koji su nepodobni, ne uklapaju se u određene 'kalupe'. To da nisu normalni im „govore“, „određuju“ doktori (uglavnom psihijatri), političari, znanstvenici nekih drugih *provinijencija* i sl.²⁸¹ Percipiranje mentalnog zdravlja je uvjetovano ekonomskim relacijama, a u Hrvatskoj se npr. mentalno zdravlje definira kao: doprinos društvenom, gospodarskom i ljudskom bogatstvu; dok se mentalno „*nezdravlje*“ definira kao izrazito opterećenje, trošak, manjak ekonomske produktivnosti i, jasno, same kvalitete života.²⁸² O povezanosti mentalnog zdravlja i ekonomsko – gospodarske situacije govori **diskurs depresije**. Građanima je cilj dostići sreću i dobit, ispuniti određenu ulogu u društvu, školi i životu. Ako kojim slučajem ne uspiju u tom „zahtjevu“, potonji bivaju „**označeni**“ kao depresivni. Upravo nam navedeni fenomen govori u prilog „ekonomizaciji zdravlja“. Guvernmentalitet, upravljanje je zapravo zadatak koji se obavlja **uz pomoć znanosti**. Naime, gdje je točno granica normalnog i patološkog (nenormalnog)? **Jasne granice nema i upravo to omogućuje „procvat“ psihijatrizacije i medikalizacije populacije.**²⁸³ **Nagoviješta li ovo nekakvu manipulaciju?** Na tragu Foucaultovog rađanja klinike, M. Lutz kaže kako je dobro liječiti bolesti sve dok su one tehničke naravi i dok su pod nadzorom medicine, no problem je kada se od **medicinskog**

²⁷⁹ D.Paska, *Diskurs mentalnog zdravlja: od izoliranih umobolnica do terapijske kulture u industriji sreće*, str.10.

²⁸⁰ Ibid., str.11.

²⁸¹ Ibid., str.22.

²⁸² Ibid., str.25.

²⁸³ Ibid., str.26.

aspekta rodi svjetonazor. Opasnost je kada se društvo gradi na medicinskom, odnosno znanstvenom znanju koje ide ka društvenom normaliziranju. Naime, *apropo* ovoga, nobelovac James Watson – otkrio je s Clarkom dvostruku zavojni, odnosno DNK, te je predlagao nametanje višeg poreza ljudima niže inteligencije u slučaju da imaju djecu poradi *opterećenja* društva. Što je bilo s njima? Oni nisu bili bolesni, a ni ludi. Oni se ***nisu uklapali u poželjnu normu***, poželjan okvir. **Oni poželjno normalni proglasili su ih nenormalnima!** O suludo normalnima, govori primjer kojeg M. Lutz navodi – događaji u francuskom društvu 1944. i 1945. **1944.** društvo skandira maršalu Petenu – višijevska vazalna francuska, a **1945.** isti ti skandiraju Charlesu de Gaulleu! Isti ti **suludo normalni**, u oba navrata, skandiraju različitim vlastima. Lutz uvodi pojam NORMOPATA, koji fantastično oslikava suludo normalnu kategoriju. Riječ je o ljudima koji su **upali u svakodnevnicu života, ljudima koji su spremni prihvatiti svaku ideologiju koja im je karta za izlazak iz monotone svakodnevnice.**²⁸⁴ Uloga znanja koje je medicinsko je samo sekundarno znanje o čovjeku koji je postao objektom dominacije kako društvene tako i državne. Shodno tome se terminologija ludila, nenormalnosti premješta k društvenom diskursu kako bi se nepoželjni članovi marginalizirali te dalje nadgledavali zbog potencijala prijestupa.²⁸⁵ Kada se kaže nenormalni, misli se ne na bolesne ili lude, već na one koji ne potpadaju pod društveno – političku normu. Riječ je o **političkoj kategoriji.** Lutz kada kaže da su opasnost normalni, misli da upravo su oni baza na kojoj su se rodili najpogubniji režimi. Opasni su normopati – suludo normalni, koji ne odskaču od okoline, na kojima počiva društvo normalnih te koji su jamac poretka koji je utemeljen na normiranju, discipliniraju, nadziranju i sl. Dakle, podupiratelji, gledano danas u 21. st., nekog novog poretka mogu biti opet oni isti normalni!²⁸⁶ U današnje vrijeme, na televiziji ili pak u javnom „diskursu“ ne mogu se izbjeći govori, odnosno, priče o tome „kako biti sretan“, „izaći/ne biti više anksiozan, depresivan“ i sl. Postavlja se pitanje koji to „autoriteti“ određuju što bi to sreća značila, odnosno, što je to depresija, mentalna bolest i sl. Nepotrebno je posebno napominjati kako je danas farmacija upravo **na polju mentalnog zdravlja uzela maha – terapijska kultura.** Po WHO, svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, mentalno zdrava osoba je ona koja ostvaruje svoj potencijal, koja se nosi s normalnim životnim stresovima, koja je produktivna i plodna, a naposljetku i sposobna biti od koristi svojoj zajednici u kojoj živi. U zborniku „*Anthropology of Public Policy*“, autori C. Shore i S. Wright tvrde, ono što je i Foucault u

²⁸⁴ Goran Sunajko, „Opasnost od normalnih: politizacija ludila u Foucaultovu i Lützovu diskursu“, *Filozofska istraživanja*, 36 (3/2016). str.470. <https://hrcak.srce.hr/179919>

²⁸⁵ Ibid., str.471.

²⁸⁶ Ibid., str.472.

suštini rekao, da *javne politike konstruiraju društvenu stvarnost*.²⁸⁷ Javne politike su dizajnirane, gledajući preko foucaultove „prizme“ diskursa i guvermentaliteta, poradi reguliranja određenog razmišljanja i djelovanja koje će proizaći iz potonjega. Pitanje koje se postavlja: „Što se želi postići javnim politikama?“. Upravo preko normi javne politike upravljaju pojedincima i to u vidu javnog zdravstva, obrazovanja i sl. Ono što je krucijalno je da iste određuju što određuju građanina da bude građanin, mentalno zdrav odnosno ne zdrav, sretan/nesretan i sl. Po Foucaultu diskurs je taj koji određuje što će ljudi „držati“ za mentalno zdravo, mentalnu bolest, sreću i sl. Diskurs je skup izjava koje *strukturiraju* (možemo reći i determiniraju) način na koji mislimo, govorimo o određenim stvarima, a naposljetku i djelujemo. On, **diskurs, definira** i temu o kojoj je riječ, **način na kojoj ćemo o njoj pričati**. Foucault drži, što je bitno napomenuti, da ono što ima neko značenje ne može postojati izvan diskursa, a tako npr. mentalna bolest unutar određenog diskursa dobiva određeno smisljeno značenje.²⁸⁸ *Oni koji 'sude' o normalnosti su prisutni svugdje oko nas*. Nalazimo se u društvu učitelja, liječnika, odgojitelja, socijalnih radnika i sl. – u društvu onih koji su uz svoje određeno zvanje ujedno i **SUDCI**. Oni su bitan element u **vladavini normativa** u kojoj svaki pojedinac podvrgava, *'prilagođava'* svoje ponašanje, svoje tijelo, sklonosti, geste i sl.! Foucault kada govori o moći, odnosno kada ju *konceptualizira*, 'na nju gleda' kao na decentraliziranu i produktivnu **u svim društvenim strukturama i znanju**!²⁸⁹ Što vlast/suveren/država bude više *određivala svoje djelovanje prema istini* to će manje morati upravljati u smislu donošenja odluka koje će biti nametane odozgo, prema više-manje neizvjesnim izračunima.²⁹⁰ U 19. stoljeću se 'pronalazi' ideja čiji je značaj velik – ako je umijeće upravljanja ključno povezano s otkrićem istine i objektivnim poznavanjem potonje, to onda implicira uspostavu **specijaliziranog znanja, formiranje pojedinaca koji su i sami specijalizirani za poznavanje istine**.²⁹¹ Vladanje, *upravljanje/governmentalnost*, je pokušaj oblikovanja ljudskog ponašanja **izračunatim 'sredstvima'**. U odnosu na disciplinu kojoj je cilj 'reformirati' određene grupe kroz npr. detaljan nadzor u institucijama (zatvor, škola, azil), briga vlade je dobrobit stanovništva u cjelini. Na razini populacije šire, države, nije moguće prisiliti svakog pojedinca te detaljno regulirati njegovo djelovanje. **Vlada će prije krenuti k obrazovanju želja, konfiguriranju navika, težnja i uvjerenja, dovodeći tako situaciju da**

²⁸⁷ D. Paska, *Diskurs mentalnog zdravlja: od izoliranih umobolnica do terapijske kulture u industriji sreće*, str.1.

²⁸⁸ Ibid., str.2.

²⁸⁹ G. Turkel, „Law, power, and knowledge“, str.170.

²⁹⁰ M. Foucault, *O vladanju živima*, str.16.

²⁹¹ Ibid., str.17.

će ljudi sami slijediti svoj interes. Upravo kada moć djeluje na daljinu, odnosno, kada je ljudi nisu očigledno svjesni i nisu u, *nazovimo to tako*, direktnom kontaktu s njom, ne postavljaju si pitanje zašto su na nešto pristali.²⁹² Kako bi 'poboljšali' populaciju potrebno je ono što Foucault identificira kao **racionalnost**. Misao i tehnika zajedno čine 'skup' institucija, proračuna i taktika pomoću kojih se osmišljava vladavina, intervencije i ostalo.²⁹³ Odnosno, moć u moderno doba poprima drugačije 'konture' nego li u doba antike i srednjeg vijeka. Umjesto oduzimanja života dolazi doba davanja ili stvaranja novoga života, umjesto smrti u borbi za suverenost kralja, život je bio politička roba na svjetskom tržištu.²⁹⁴ Zanimljiv je pomak u 'zakonu koji postaje normom' te umjesto zapovijedi „**Ti moraš ukrotiti svoje želje!**“ (kršćanstvo), obrat k „**Ti želiš ono što moraš!**“²⁹⁵ Što se tiče 'pola seksualnosti', koje je neizostavno u filozofiji M. Foucaulta situacija se sljedeća. „*ONI*“ *KOJI* se nisu „našli“ pod 'kišobranom' zamišljenih kućica spola i roda bivaju definirani kao biološki abnormalni i psihološki devijantni. Svaka zajednica konstruira seksualne interakcije kako želi, na sebi svojstven način: „...*S kim je dozvoljeno imati seksualne odnose, na koji način, u kojim okolnostima i sa kojim specifičnim potrebama to nikad nisu prosto nasumična pitanja*“.²⁹⁶ Za sam konac rada citirat ću Foucaulta ('*Znanje i moć*): „**Ništa nije nestalnije od političkog poretka koji je ravnodušan spram istine, no ništa nije opasnije od političkog sistema koji pretendira na to da propiše istinu.**“²⁹⁷

²⁹² Tania Murray Li, „Governmentality“, *Anthropologica* 49 (2/2007), str.275.

²⁹³ <https://www.jstor.org/stable/25605363>

²⁹⁴ Ibid., str.276.

²⁹⁵ Ž. Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, str.248.

²⁹⁶ Ibid., str.251.

²⁹⁷ T. Škokić, „Znanstveno discipliniranje ljubavi“, str.35.

²⁹⁸ M. Foucault, *Znanje i moć*, str.172.

10. Literatura

Michel Foucault, *Što je autor?*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2015.

Michel Foucault, *Arheologija znanja*, Mizantrop, Zagreb 2019.

Michel Foucault, *Znanje i moć*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1994.

Michel Foucault, *O vladanju živima*, Sandorf: Mizantrop, Zagreb 2019.

Mišel Fuko, *Istorija ludila u doba klasicizma*, Nolit, Beograd 1980.

Žarko Paić, „Techno-scientia sexualis: što nakon povijesti seksualnosti?“, *Holon: postdisciplinarni znanstveno-stručni časopis*, 4(2/2014.), str.220.-258. <https://hrcak.srce.hr/132027> (pristupljeno 10.07.2021.)

Ankica Čakardić, „Komunikativna praksa svakodnevlja. Jezične pretpostavke društva i politike“, *Filozofska istraživanja* 30(4/2010), str.581. – 594. <https://hrcak.srce.hr/68563> (pristupljeno 15.07.2021.)

Robert Doherty, „Critically Framing Education Policy: Foucault, Discourse and Governmentality“, 292 *Why Foucault? New Directions in Educational Research* (2007), str.193. – 204. <https://www.jstor.org/stable/42979100> (pristupljeno 01.07.2021.)

Gerald Turkel, „Law, power, and knowledge“, *Journal of Law and Society* 17 (2,1990) str.170. – 193. <https://www.jstor.org/stable/1410084> (pristupljeno 15.08.2021.)

Zdenko Zeman, „Michel Foucault, Znanje i moć“, *Revija za sociologiju* 26(3-4/1995.), str.249. – 253. <https://hrcak.srce.hr/154592> (pristupljeno 04.08.2021.)

Marita Brčić Kuljiš, „Upravljanje migracijama u kontekstu Foucaultove biopolitike“, *Migracije i identitet: kultura, ekonomija, država*, Zagreb 2021.

Rade Kalanj, „Michel Foucault i problem moći“, *Revija za sociologiju*, 4(1-2/1993.), str.77. – 85. <https://hrcak.srce.hr/154919> (pristupljeno 08.08.2021.)

Dinko Župan, „Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod“, *Časopis za suvremenu povijest* 41(1/2009), str.7. – 24. <https://hrcak.srce.hr/47998> (pristupljeno 15.07.2021.)

Ozren Biti, „Nadzor nad tijelom: fukoovski pristup sportu“, *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja* 19 (1/2012), str.37. – 58. <https://hrcak.srce.hr/94721> (pristupljeno 20.08.2021.)

Tea Škokić, „Znanstveno discipliniranje ljubavi“, *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, 34-35 (27-28/2005), str.23. – 37. <https://hrcak.srce.hr/27564> (pristupljeno 20.07.2021.)

Thomas Lemke, „Foucault, Governmentality, and Critique“, *Rethinking Marxism* 14(3), str.49 – 64 DOI:[10.1080/089356902101242288](https://doi.org/10.1080/089356902101242288) (pristupljeno 16.08.2021.)

Roger Deacon, „Michel Foucault on education: a preliminary theoretical overview“, *South African Journal of Education* 2006 EASA Vol 26(2) str.177. – 187.

<https://www.ajol.info/index.php/saje/article/view/25063/20733> (pristupljeno 23.08.2021.)

Marshall, J. D. „Foucault and Education“, *Australian Journal of Education*, 33(2), str. 99. – 113. <https://doi.org/10.1177/168781408903300201> (pristupljeno 21.08.2021.)

Thomas S. McCoy, „Hegemony, Power, Media: Foucault and Cultural Studies“, De Gruyter Mouton, <https://doi.org/10.1515/comm.1988.14.3.71> (pristupljeno 02.08.2021.)

Goran Sunajko, „Opasnost od normalnih: politizacija ludila u Foucaultovu i Lützovu diskursu“, *Filozofska istraživanja*, 36 (3/2016), str.451. – 472. <https://hrcak.srce.hr/179919> (pristupljeno 25.07.2021.)

Tania Murray Li, „Governmentality“, *Anthropologica* 49 (2/2007),str. 275. – 281.

<https://www.jstor.org/stable/25605363> (pristupljeno 27.07.2021.)

Danijela Paska, *Diskurs mentalnog zdravlja: od izoliranih umobolnica do terapijske kulture u industriji sreće* (diplomski rad), Etnologija i antropologija, Sveučilište u Zadru, 2020. dostupno na <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:390859> (pristupljeno 25.08.2021.)

http://www.unizd.hr/portals/4/nastavni_mat/1_godina/metodologija/UVOD_U_ZNANOST.pdf (za definiciju znanosti)

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=16804> (za definiciju hermafroditizma)

11. Sažetak

Znanstvene doktrine, znanost, danas kroje, uvjetuju naše mišljenje, ponašanje, stavove i sl. Danas stručnjaci putem politike, znanosti – medicine i psihijatrije jednim dijelom upravljaju s ne – normalnima. Medicinari i psihijatri su „društveni kontrolori“, te su oni ti koji definiraju što je bolest i koje je ponašanje bolesno. Medicina, a i ostala područja su se podredila „stroju moći“. Cilj stroja moći je imati nad sobom poslušnu populaciju koja kritički ne promišlja. U cilju postizanja ekonomskog bogatstva, blagostanja, podizanja kvalitete života, biomoc – biotehnologija u određenom političkom diskursu streme ka kontroliranju i isključenju onih pojedinaca koji ne 'ulaze' u određene kalupe – koji su nepodobni. Shodno navedenom, percipiranje mentalnog zdravlja je uvjetovano ekonomskim relacijama! O ovome govori diskurs depresije. Ako građani ne ispune određenu ulogu u društvu bivaju označeni kao depresivni. Uviđamo fenomen „ekonomizacije zdravlja“. Jasne granice između normalnog i patološkog nema i upravo nas to upućuje na procvat psihijatrizacije i medikalizacije populacije. „Sudci“ su prisutni svugdje oko nas!? Naime, nalazimo se u društvu liječnika, učitelja, odgojitelja, socijalnih radnika i sl. Svi su oni ujedno i sudci. Danas je koncept 'governmentality' evoluirao s – „Ti moraš ukrotiti svoje želje“, u „Ti želiš ono što moraš“. Kada govorimo o seksualnosti, oni koji se nisu „našli“ unutar određenih kalupa bivaju proglašeni abnormalnima i psihološki devijantnima. Dakle, na primjeru seksualnosti, svaka zajednica konstruira seksualne interakcije kako želi.

Ključne riječi: znanost, diskurs, depresija, seksualnost, medicina, upravljanje

12. Summary

Scientific doctrines, science, today tailor, condition our opinion, behavior, attitudes, etc. Today, experts manage non-normal people through politics, science – medicine and psychiatry. Medics and psychiatrists are "social controllers", and they are the ones who define what is a disease and what behavior is sick. Medicine, and other areas have subordinated themselves to the "machine of power". The goal of the power machine is to have over itself an obedient population that does not think critically. In order to achieve economic wealth, prosperity, raise the quality of life, biopower – biotechnology in a certain political discourse seeks to control and exclude those individuals who do not 'enter' certain molds – who are 'unfit'. Accordingly, the perception of mental health is conditioned by economic relations! The discourse of depression speaks about this. If citizens do not fulfill a certain role in society, they are labeled depressed. We recognize the phenomenon of "health economization". There is no clear boundary between normal and pathological, and this is exactly what points us to the boom in psychiatricization and medicalization of the population. "Judges" are present all around us!? Namely, we are in the society of doctors, teachers, educators, social workers, etc. They're all judges at the same time. Today concept of 'governmentality' has evolved from – "You have to tame your desires", into 'You want what you have to do'. When it comes to sexuality, those who have not "found themselves" within of certain molds are declared abnormal and psychologically deviant. So, on the example of sexuality, each community constructs sexual interactions as it wishes.

Keywords: science, discourse, depression, sexuality, medicine, governmentality

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja PETAR RAFAEL MUSTAPIC, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice FILOZOFIJE I POVIJESTI, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 16.09.2021.

Potpis

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	PETAR RAFAEL MUSTAPIĆ
NASLOV RADA	UTJECAJ ZNANSTVENIH DOKTRINA NA JAVNO MNJENJE U FILOZOFIJI M. FOUCAULTA
VRSTA RADA	DIPLOMSKI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	FILOZOFIJA
ZNANSTVENO POLJE	FILOZOFIJA POLITIKE
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	IZV. PROF. DR. SC. MARITA BRČIĆ KULJIŠ
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	/
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. PROF. DR. SC. ANTE VUČKOVIĆ 2. IZV. PROF. DR. SC. MARITA BRČIĆ KULJIŠ 3. DOC. DR. SC. BRUNO ČURKO

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- ☒ a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

SPLIT, 16.09.2021.

mjesto, datum

potpis studenta/ice